

HÁRS JÓZSEF:

SOPRON TÁRSADALMA ÉS AZ ÓVÓHELYKÉRDÉS
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

(Pályázat 1995. Időszerűsítve.)

A „Békés Sziget”

„Nem tudom, Ti miként szenvedtétek át ezt a két támadást. Volt ott is? Az itteni ízelítő volt a pokol tornácából! — S mindezt látni, iszonyú élmény! Itt mögöttünk a második utcában leesett egy, a közelünkben levő bolgárkertész-földekre szintén ledobtak [...] Aztán a szomszédos R. szentmihály község halálos áldozatai és a föld színéről elsöpört házai szintén tudnának mesélni erről az őrjítő éjszakáról [...] Óvóhelyünk nincs, s az egész utcasor villa, ahol valamirevaló pince sincs.”¹

A levél Budapestről érkezett Sopronba, 1942 szeptemberében, a fővárost ért első (szovjet) bombatámadások után. Nem, nálunk nem volt semmilyen légi esemény. A Jugoszlávia elleni villámháború idején is csak egyetlenegy, mindössze háromperces riadóra futotta, ellenséges akció nélkül. Az elsőre a második világháborúban².

A latinul tudók hiába idézték Vergiliust: *„Iam proximus ardet Ucalegon.”* (Már ég a szomszéd Ucalegon háza.) A Cassandrákra nem igen ügyelt az utca népe. Pedig ugyancsak jóslgatták előadásokon, újságcikkekben a jövő pusztító légi csapásait³.

Ki ne szeretné remélni, hogy a lángok a szomszéd házánál megállnak, legyen az mondjuk Bécsújhelyen. Hatóságaink, ha kevésbé is, mint az átlagpolgár, bíztak a szerencsében. Törvénytisztelő módon végrehajtották a felsőbb helyekről érkező rendelkezéseket, már amennyire feltétlenül kellett. Az előírtnál egy perccel sem korábban, s feleslegesen egy fillért sem áldozva rájuk, miattuk. Ha pedig teljesíthetetleneknek találták azokat, elfektették, akár a háború végéig.

Amíg a soproni légoltalom megszervezése főként a Zalaegerszegről ide helyezett vitéz Molnár János rendőr-főfelügyelő, légó-vezető munkabírásán, fáradhatatlan tevékenységén múlt, addig országszerte dicséretre és követésre méltónak találtatott. *„A helyszíni szemle eredményeként meg kell állapítanom — írja vitéz Szurmay Lajos vezérőrnagy —, hogy a város mostani hatósági légoltalmi szervezete, berendezései, létesítményei és felszerelése mintaszerűek; a légoltalmi vezetőség a legnagyobb odaadással, lelkesedéssel és hozzáértéssel látja el feladatát; a légoltalmi szolgálatosok magatartása lelkes és fegyelmezett, valamint azt, hogy a város önvédelmi szervezete is (II. és III. légó. csoport) mintaszerűen van megszervezve. Mindezekért a szolgálat nevében köszönetemet és elismerésemet fejezem ki úgy Polgármester Úrnak, mint a város légoltalmi parancsnokának, valamint a légoltalmi szakelőadóknak. Külön ki kell emelnem vitéz Molnár János m. kir. rendőr-főfelügyelő áldozatkész, lelkes, alkotó és eredményes munkáját.”*

Nemcsak azért idézem a dicséretet szó szerint, mert megalapozottnak és őszintének látszik, s amellet helyszíni megfigyeléseken alapul, hanem azért is, mert egyértelműen leszögezi, hogy ki a légoltalmi parancsnok. Ezzel megoldódik az a rejtély, miért szerepel hivatalos iratok egyrészében Molnár mint parancsnokhelyettes. További fontos érdek az idézésre: a Sopronban 02633. szám alatt 1944. február 8-án iktatott irat eleje.

Ebből megtudjuk, hogy a honvédelmi miniszter február 3-án hozzájárult ahhoz, hogy Sopron hatósági légtalmi szolgálatát további rendelkezésig továbbra is a váltórendszer szerint igénybevett légtalmi végrehajtó szolgálatosokkal láthassa el. A város vezetői elérték céljukat: megszabadultak (mint később kiderült: végérvényesen) a költséges és egyre nehezebben kiépíthető állandó szolgálati rendszer megvalósításától.

Sajnos Molnárt éppen bizonyítás előtt, a legveszélyesebb idők küszöbén távolították el a városból a nyilasok⁴. A felszín alatt azonban már korábban jelentkeztek a bajok. Előbb a társadalmi megmozdulások, érdekes bemutatók, romantikus megfigyelő-szolgálatok kötötték le a figyelmet, s nem vált egyértelművé, hogy sokan nem is tudnak, de jóformán senki sem akar komoly áldozatot hozni a légtalomért. A „békés sziget” elméletének nemcsak lélektani hitele volt, hanem gazdasági előnye is. Hamar felismerték ezt a nagy bérházak tulajdonosai, de rájöttek a gazdapolgárok szintűgy. Lássuk csak sorban.

A háborús korlátozások miatt szűken mért, ám mégiscsak a megszokott időtöltésekkel, szórakozásokkal telik az idő. A jugoszláv események után lefújt teljes honi légvédelmi készültség és annak újbóli elrendelése közötti nyári nyugalom kicsalja az újságíróból a megjegyzést: „*Szinte el is feledkeztünk arról, hogy háború van.*”⁵ (Ám azért feszül valami az idegekben. Néhányan már a hadüzenetek előtt nekiláttak védelmük biztosításának, gondolkodóba esve az olyan hangzatos címek olvastán, mint: Sopron tönkrebombázásához 130 óriásgép kellene. A légvédett [!] férőhely.⁶ Vagy: A jövő háború réme a repülőgép és a gáz.⁷

Nem tudható, hogy a gázháború rémképének falra festése mennyire hatott a széles közvéleményre. Magam az ügyfelek kéréseiben, fellebbezéseiben nem igen találkoztam vele. Sőt. A Soproni Háztulajdonosok Egyesületének 1938. december 11-én iktatott kérvénye mindenfajta óvóhely építésének legalább is elhalasztását kéri. Érdeemes idézni belőle: „*Gáztámadásoktól, ill. a város elgázosításától repülő bombák útján Sopronban tartani nem kell az állandóan erős szél következtében, amelynél az lehetetlen. Egyébként is öngyilkosságot követ el az a repülő, aki Sopron városára bombákat akar ledobni, mert a léghárítás Sopron város körül oly annyira meg van szervezve [!], hogy élve a város területét el nem hagyhatja. Azt a körülményt tehát, hogy Sopron városa a legkevésbé veszélyeztetett város, az itteni intézkedéseknél feltétlenül figyelembe kell venni.*”⁸

Minden megjegyzés nélkül: Sopron felett a következő években megszámlálhatatlan gép szállt el, közülük a város szorosán vett területére egyetlenegy zuhant le — az is német volt.

Az ország légtalmát irányító illetékesek az amúgy is nehezen csordogáló pénzforrások fölöslegesen nagy hányadát folyatták a csatornába azzal, hogy a már az első világháborúban kétélű fegyvernek ítélt gáztámadás leküzdésére annyi erőt, anyagot áldoztak. A rombolóbombáktól elsősorban a vasút mellett lakók tartottak⁹. Közülük kerültek ki azok, akik — mindent és mindenkit megelőzve — árkokat ástak a kertben, vagy mosókonyhát dúcoltak alá.

Műgyetemi ifjúságunk felhívással fordult a város hazafias érzésű közönségéhez. Az igazi nagy megpróbáltatások előtt álltunk, amikor az 1944 őszi tanévkezdéskor albérlési szobákat kerestek. „*Ha zúgtak és zúgnak is Sopron felett az ellenséges gépek, Sopront eddig elkerülte s reméljük, hogy el is fogja kerülni a háború vérzivatarát*” — mondják¹⁰. Néhányan közülük valamelyik vendéglátóhely gyengén világított

különszobájában nekikeseredve éneklük a Székely himnuszt, mire több vendég felkapja a fejét: ezek az életerős fiatalok miért nem fegyverrel védik a hazát?

Nemenz Irén, a tehetséges, de kifogyhatatlan tintájú újságíró a megbotránkozók mellé áll, végül azonban részleges visszavonulót fúj. Hiszen szükség van kiművelt emberfőkre a hátszágban, s a majdani szebb jövőben¹¹.

Az élet csattanós válasza: 1944. október 29-én megszűnt a tanítás mindenfajta iskolában. Az egyetemen is¹²

Egy darabig a nagypolitika, illetve annak helyi lecsapódása ad tápot annak a hitnek, hogy a vérivatar elszárguld majd mellettünk. Sokat és sokáig beszélnek Kállay miniszterelnök hintapolitikájának arról a nem bizonyított eredményéről, hogy a német megszállásig nem érte az országot amerikai légitámadás. 1944. április 3-án azonban már nem volt kegyelem: megkezdődött az amerikai szőnyegbombázások sorozata a főváros ellen¹³. Ám Sopron akkor sem kapott. Szinte páholyból nézhettük a felettünk vonuló kötelékeket, a Fertő feletti tűzijátékot, s hallhattuk a Bécsújhelyre szórt bombák tompa moráját.

Védettségünkre volt magyarázatunk. Stockholmi követünk bizonyára szólt érdekünkben illetékes helyeken. Mert ki ne tudta volna, hogy Ullein-Reviczky Antal, korábban meghatalmazott miniszter és sajtófőnök, a helybeli Irodalmi Kör ünnepelt előadója Sopron háztulajdonosai közé tartozik, s rokonai élnek itt¹⁴.

Csodaváró hangulatunkat jól érzékelteti a Kolozsvárról idemenekült fiatal katon orvos, Lakatos István, aki — naplójegyzetei fölhasználásával — közzétette visszaemlékezéseit: *„A soproniakban fel sem merült egy városukat érintő bombázás lehetősége [...] Megmosolyogták az ország más részéből érkezetteket, akik a szirénák hangjára elindultak az óvóhelyek felé.”* Kár, hogy tévesen Eckhardt Tibor édesanyjáról beszél Ullein-Reviczky helyett. Szépséghiba. A lényegét azonban nem érinti¹⁵.

A lényeg pedig: a felderítőgépek már lefényképezték a várost¹⁶. Házak, fasorok épen. Az árnyékok hosszúak. Sütött a nap.

Ágyuk az ágyak alatt

A háztulajdonos fogalma, az utóbbi évtizedeknek a valóság iránt érzéketlen tananyaga szerint, a szivarozó, kövér gyártulajdonossal egy sorba állítható kizsákmányoló fogalmával volt azonos. Ezért kénytelenek vagyunk ott kezdeni róluk szóló mondanókat, hogy sem a ház, sem a tulajdonos nem szűkíthető le egy kategóriára. Az 1935. október 31-i állapot szerinti 2924 ház körül csak tíz volt háromemeletes (magasabbat a szabályrendelet nem engedélyezett, legfeljebb azt tűrte el, hogy a földszint üzletsora és az első emelet közé ún. félemeletet iktassanak be). Kétemeletes 153, egyemeletes 626 került a kimutatásba. A 2135 földszintes családi ház jó része — kivéve a löverekben épülteket — a legegyszerűbb, kültelki, általában alapincézetlen házacskák. Altisztek, kishivatalnokok, nyugdíjasok összekuporgatott pénzén, illetve hitelből¹⁷. A háború elejéig folytatott építkezések ezt az arányt alapvetően nem változtatták meg. Nagy társasházak létesültek ugyan, például a Mátyás király utca újonnan nyitott részén és a Deák tér keleti felében, ám ugyanakkor húzták fel az Anger-rét szélén az ONCSA-lakótelepet¹⁸ és a Kurucdomb, Harkai út, illetve a nyugati városrész alighogy kijelölt utcácskáinak házsorait.

Az új többszintes társasházakkal nemigen volt baj. Ezeket már úgy hirdették az építési vállalkozók, hogy lakásaik komfortjához számították a pincében kialakított óvóhelyeket is¹⁹.

Költekezni azonban az sem akart, akinek lett volna miből. Mint mindenhol a világon, az első számú közellenség az adóhivatal. Nemcsak az állami adók beszedésének okán, ami ellen végső soron nehéz lett volna felszólalni, hanem az esetről-esetre megállapított pótdadók miatt. Ezeket itt helyben, a jól ismert törvényhatósági képviselők szavazták meg. Többek között a légoptalmra is²⁰.

Szervezkedésben az erő. Országszerte megmozdultak a háztulajdonosok vagyonosabbjai. Sopronban Schreiner Kálmán ügyvéd a kezdeményező. Pinezich István, Laehne Vilmos és más, hasonlóan tapasztalt fiskálisok segítettek nekik²¹. Ideje volt, mert Sopron bizony mégis felkerült a veszélyeztetett városok listájára. Tenni kellett valamit, hogy a besorolás következtében várható nagyobb kiadásoktól valamiképpen megvédhessék magukat. Az illetékesekre nem igen hatott az érvelés: nincsenek hadiüzemeink. Mert voltak vasútjaink és laktanyáink. Más taktikát kellett kitalálni.

1940 elején összeült a választmány a helyi háztulajdonosok egyesületének soron következő közgyűlése előkészítésére. a Soproni Hírlap az ülésről a következő cím alatt számolt be: „*Mi az az aktív légvédelem, amit a soproni háztulajdonosok sürgetnek?*” A cikk hosszabb része adókról és pótdadókról szól, csak a vége felé tér a minket érdeklő témára. Kiderül, az egybegyűltek általában az aktív légvédelem hívei, azt Sopron számára a legelőnyösebbnek tartják, s ennek a megoldásnak a keresztülviteléért szívesen hoznak anyagi áldozatot. A megállapítást az újságíró emeli ki, félkövér betűkkel. Miről van szó? Vegyenek a háztulajdonosok megfelelő számban légelhárító ágyúkat és gépfegyvereket, gondoskodjanak azok üzemben tartásáról és személyzetéről (a katonaviselt férfiak közül)²². A javaslat nem új. Elhangzott már 1937-ben, a törvényhatóság közgyűlésén²³. Agyrém? Nem. Ügyvédi fogás: a mellébeszélés és időhúzás magasiskolája.

A háztulajdonosok közgyűlésén megjelent Mórítz István légoptalmi titkár hiába szólt az óvóhelyépítés fontosságáról, a legújabban jóváhagyott építési szabályrendeletéről, a kísérleti léggömb ott lebegett a feje fölött. Mit mondhatott a javaslattevőknek? Közel négyszáz tag várta a város válaszát. Mórítz csak annyit ígérhetett, hogy majd értekezletet hívnak össze az érdekeltek részére. Elmúlt a tavasz, elmúlt a nyár, már hullottak a fákról a falevelek, mire végre kiküldték a meghívókat. 1940. szeptember 4-ére az A–L, 5-ére az M–Z kezdőbetűseket várták a tűzoltólaktanyába. Az óvóhelytervezők mindkét alkalomra hivatalosak voltak²⁴.

A téma: szabálymagyarázat azok részére, akiknek házában (házaiban) húsznál több a lakók száma. Az aktív légvédelemről többé nem esik szó. Hova is tették volna az ágyúkat? A kertbe? Vagy az ágyuk alá?

Ahány fecskendő, annyi körzet

A szombathelyi légvédelmi parancsnokság mint felsőbbség, a három helyett négy alkörzetet javasol 1940-ben. A válasz: mióta a légoptalmi munkálatok megkezdődtek, a város három alkörzetre lett felosztva. Ezt jóvá is hagyták akkor az illetékesek. Minden berendezés, szervezeti egység e szerint van már kialakítva. . A rendeletnek is megfelel,

hiszen a negyvenezres lélekszám, a háromezer ház úgy osztható háromfelé, ahogy azt az előírás megkívánja²⁵.

A központ, a figyelőörsök, a különféle osztagok szervezeti felépítése az idők folyamán — nyomon követhető német tapasztalatokra — változott. Amit Szurmay vezérőrnagy 1944 elején még elfogadott, az az év végére már túlhaladottá vált. Sopron vezetői azonban a hatósági légoltalmi végrehajtó szolgálat hivatásos rendszerének bevezetése ellen kézzel-lábbal tiltakoztak, mert nagyon megterhelte volna a város költségvetését. Megmaradtak a már megszokott váltórendszerénél. Ehhez nem kellett laktanya, egyenruha, ellátás. Tagjai hazulról indultak szolgálatba. Ha indultak. Kisebbség nagyobb lazaságok, fegyelmetlenségek egyre többször fordultak elő, az első bombák hullásakor pedig sokan otthonmaradtak segíteni. Katonákat, vasutasokat kellett (volna) mozgósítani helyettük. azoknak viszont bőven akadt dolguk a saját portájukon. Mire belátták, hogy mégis csak jó lenne a hivatásos állomány, kérésükkel már csupán elhagyott gyepűszállásokat találtak...²⁶

Miért indultak csak három alkörzettel? (1944 végétől mindössze egy maradt használható állapotban.) A választ Obendorfnak, a későbbi tűzoltó-főparancsnoknak egyik 1936. évi cikkében találjuk meg²⁷: a város tulajdonában márpedig három motoros tűzoltófecskendő van. Sem több, sem kevesebb. Idővel annyiban javult a helyzet, hogy nagynehezen vettek még egyet, s az idemenekült székesfővárosi, majd szegedi stb. tűzoltók besegítettek²⁸.

Még az álmos béke idején valamelyik más városbeli újság azt írta Sopron tűzoltóságáról, ha égni kezdene itt egy emeletes ház, a főparancsnok imához vezényel. Mert (a vízhiányon kívül) létra sincs elég az oltáshoz²⁹.

Ez azért enyhe túlzás. A Deák téri szökőkút medencéjében például aranyhalak úszkáltak. Igaz, hogy halból és nem — aranyból.

„Sopron légvédelme [...] bizakodóan tekint a jövőbe”

1942 a szervezés újabb időszaka, a veszélyesség szerinti vagyontárgy-besorolások pontosításának éve. Három csoport formálódott ki a vitában. A soproniak közül a támadásoknak leginkább kitéttek a posta, a villany- és gázművek, a vasutak felépítményei, de ide tartozott a műegyetem bánya- kohó- és erdőmérnöki karának minden épülete, beleértve az Ifjúsági Kör Rákóczi utcai helyiségeit is³⁰

Azon elvitatkoztak egy darabig, hogy a Teológia vajon minek minősül. Mint a pécsi egyetem hittudományi kara, először a II. csoportban foglalt helyet. Vezetői viszont felhívták Obendorf figyelmét az ide vonatkozó rendeletre, mire helyesbített és az I. csoportba rakta őket át. Ez jól jött volna a városnak, hiszen akkor minden gondja-baja államivá válik. Korainak bizonyult a megkönnyebbülés, mert már a következő évben, 1943 nyarán, ismeretlen okból egy fokkal lejjebbre kéredztek. Ennek viszont nyilván a Honvédelmi Minisztérium örült, s hamar szentesítette a „költözést”³¹.

A templomok besorolása körül országosan is bizonytalanság uralkodott. Nálunk ez úgy jelentkezett, hogy az első — még 81 tételt tartalmazó — listában valamennyi istenháza, kolostor, iskola a II. csoportba nyert felvételt. 1943 végén azonban eggyel lejjebb csúsztak, mégis azzal a kikötéssel, hogy tömegforgalmuk miatt különleges elbánásban kell azokat részesíteni³².

Legnagyobb heveséggel a város tulajdonában lévő Sopron-puszta körül dúlt a nézeteltérés. az ott dolgozók létszáma miatt a II. csoport minősítése járt neki, veszélyesség és földrajzi elhelyezkedés okán valahol a sor végén is meghúzódhatott volna. Végérvényes megoldásra nem bukkantam az iratokban³³.

A textilgyárak és az öntöde az I. csoportba kerültek, ám például a téglavetők, a Schneeberger család húsüzeme, a közvágóhíd, sőt még a kőhidai fegyintézet is a II.-ba. Az összes alsó- és középfokú iskolával, a kisebb gyárakkal és a középületekkel, pénzüintézetekkel együtt³⁴.

Viszonylag egyszerű a létra alsó fokán állók helyzete. A III. csoportba sorolták kezdettől fogva az összes lakóházat. 1940-ben még az a nézet uralkodott hivatalos körökben, hogy valamennyinek kötelező lesz legalább ún. szükségóvóhelyet létesítenie. a Légtalmi Közlemények c. lap ismerteti ezeket az először megfogalmazott kívánalmakat, hozzáfűzve, hogy az emberek azért húzódoznak ezektől a létesítményektől, mert ösztönösen félnek. Találat esetén betemethetik őket a romok. Felkéri ezért a miniszter a Légtalmi Liga (minden) helyi csoportját a megfelelő felvilágosító munkára. A cikk különnyomatából mindjárt szét is osztanak Sopronban 60 darabot³⁵.

1940. január 20-án csupán ennyi történik. Jó sokára, az év végén kapják meg az Utasítás óvóhelyek építésére c. rendelkezést. Ebben pontosan szabályozzák a szükségóvóhelyek kijelölésének, telepítésének, kiépítésének és felszerelésének minden kérdését. Az irat december 10-én érkezik Szombathelyre, a III. honvéd hadtest légtalmi parancsnokságához, ahonnan leküldik a hozzájuk beosztott Sopronnak³⁶. A korábbi Székesfehérvár helyett most már végig a Vas megyei székhely utasít.

A sok háborgást kiváltott következő lépés volt a házcsoportóvóhelyek fogalmának kialakítása és gyakorlati megvalósítása³⁷. Ezeket legkésőbb 1944. október 31-ig kellett volna megépíteni, ám ezt a határidőt, az építőipar hadseregbeli és hadiiparbeli lekötöttségei miatt is, nem tudták tartani. Közben pedig még növelték a keresletet azzal, hogy — a Sopront ért első bombázások tapasztalatain okulva — a veszélyeztetett terület határait (tehát amelyeken belül az óvóhelyépítés kötelező volt) kiterjesztették a város egész területére. Gyenge vigasz, hogy a Szükségszerű óvóhelyrögtönzések c. útmutatót trafikokban árulták³⁸.

Nem győzik hangsúlyozni, megrendelők és kivitelezők, kibúvót keresők és komolyan gondolkodók: egyre nagyobb gond az anyag beszerzése. Még a nagy kinnal megszerzett kiutalás birtokában sem mehetnek biztosra. A gyárak néha önhatalmúlag osztják szét a cementet vagy a „gömbvasat”. A feladatok pedig ugrásszerűen szaporodnak, ahogy a fellebbezések határideje szinte egyazon napon lejár, s a kézbesítők kopogtatnak az ajtókon a visszautasító határozatokkal³⁹.

A harmincas évek végén az építőipar folyamodványokkal ostromolta a minisztériumokat, munkát kérve. Az újságokban egymással versengve kínálják házaikat, óvóhelyberendezéseiket vállalkozók, iparosok⁴⁰. A negyvenes évek elején elhalkul a hangjuk, végül a magánépítkezésekre lehetőségük sem marad.

Egy óvóhely megtervezése és megrajzolása — a Várkerület 85. sz. (ma: 88.) házáról véve a példát — 250 P, ehhez járul 30 P hivatalos eljárási költség. Ez a 33 személyes és három ház részére készült „vagyon tárgy”, felszereléssel együtt, összesen 5781 P-be került 1944-ben. Legdrágább (1140 P!) a gáz- és törmelékbiztos (GT-)ajtó⁴¹.

Ha az óvóhely korszerűsítése szerkezeti falakat vagy födémeket érint, építési engedély kell. A tervezésre kijelöltek közül csak három építészmérnök: Hárs György,

Rosenstingl Antal és Winkler Oszkár. Ivánkay okl. mérnök és vállalkozó, Boór Nándor, Kalmár Dezső — és Becska Ferenc — építőmesterek. Több kőművesmester tervezett (bizonyos határig) és kivitelezett még a városban⁴².

Elmúlt az az idő, amikor Horváth B. Jenő ilyen hangzatos címmel írhatott a témáról: *Sopron város légvédelme teljes készütséggel várja az esetleges légitámadásokat és bizakodóan tekint a jövőbe*⁴³.

Jövő? 1944 sötét napjaiban ugyan miféle szerencsében lehetett még bízni? A szavatolt védelemben aligha. Több pincét és mindenféle rendű és rangú óvóhelyet ért találat, sőt telitalálat a bombázások során. 1945-ben csak szaporodott a számuk. Ide tartozik a Csengery utca és Wälder József (ma Batsányi) utca kereszteződésének mind a négy, földig rombolt sarokháza, a Zita-otthon alatti óvóhely, valamint — a legtragikusabb tömeghalált okozó — Kőfaragó téri... Németh Alajos, a halottakat eltemető pap, beszámol róluk könyvében⁴⁴.

Rövid néhány év az álomtól a pusztulásig. Mit próbáltak tenni a hatóságok az utóbbi megelőzésére, netán elkerülésére?

A Petőfi tér átrendezése

Kamenszky Árpád polgármester az 1942 októberétől 1943 októberéig terjedő időszakra kiadott jelentésében közli, hogy a város légoltalmi parancsnoksága a központi óvóhelyen van. *„Ez az óvóhely az előírásoknak mindenben megfelelően van kiépítve és felszerelve, úgyhogy teljesen bombabiztosnak tekinthető.”*⁴⁵

A szigorúan titkos építkezésről óvatosan fogalmazott mondatokban ad hírt az Uj Sopronvármegye. A Beszéljünk őszintén c. rovatában kifogásolja a Liszt-szobor körüli park gondozatlanságát. Rendbe kell hozni. *„De még az sem lehet kibúvó, hogy esetleg a Petőfi téren az elmúlt évben történt bizonyos építkezésekre hivatkoznak.”* Az az elmúlt év 1940 volt⁴⁶.

A Soproni Hírlap még 1940-ben a Petőfi tér átrendezése címen ír az ügyről *„Mikor pár héttel ezelőtt a Petőfi téren megjelentek a munkások és eltüntették a Liszt-szobor körül a gyepes virágágyakat”,* azt hitte a közönség, hogy végre áthelyezik a szobrot a nevéhez jobban illő helyre. *„Hamarosan megtudtuk, hogy a tér nyugalmi helyzetének megbolygatása más közcélrt szolgál.”*⁴⁷

A hely kijelölését hosszas vajúdas előzte meg. Szóba került a Panoráma úton álló Proszwimmer-villa éppúgy, mint a város tulajdonában lévő Maláta-gyár, az Erzsébet-kert szélén⁴⁸. Végül a takarékoság szempontja bizonyult döntőnek: a Petőfi tér közel volt a Posta telefonkábeleikhez. Az építési szabályrendelet óvóhelyekre vonatkozó paragrafusai ekkor már érvénybe léptek. Nehéz lett volna (de nem kellett) megmagyarázni, hogy — a takarékoságon kívül — milyen szempontból volt menthető ezeknek a paragrafusoknak önkényes áthágása. A 7.§. 2. pontja ugyanis kimondja: indokolt esetben és csak kivételesen szabad az óvóhelyet (a legkevésbé jelentőset is) épületen kívül elhelyezni. A 4. pont pedig egyértelműen tiltja előkert területének a felhasználását. Természetesen értelmezés kérdése, hogy a színház előtti szobor környezete annak számít-e. Térképre nézve célszerű a hely kiválasztása, hiszen úgyszólván a város mértani közepe. Csak-hogy ezen a térségen egykor tavak vize hullámozott. Amit nyertek a réven azzal, hogy nem kellett alkalmazkodniok meglévő épületekhez, azt elvesztették a vámon, a talajvíz

elleni védekezésen. Illetve elvesztették volna, ha tartósan megbízható szigetelést készítenek. De hát nem készítették olyant. A legegyszerűbb — 5 mm-es szurkos-kátránypapírosos megoldást választották. Nagyon hamar megbosszulva magát. Ráadásul a 8,30 x 9,20 x 2,20 m belvilágú létesítmény fala hideg, nedvesség-áteresztő kőből készült. Olcsón az igaz, hiszen a város kőbányái szolgáltatták.

Anélkül, hogy belemerülnénk a részletekbe, csak annyit jegyzünk meg meg, hogy a vasbeton földem feletti rétegek legfelső 50 cm-ét, amely termőföld volt, két sor gránit-kockára cserélték föl 1945 januárjában. Ezzel akarták növelni a bombák elleni biztonságot. Úglátszik, mégsem volt annyira bombabiztos...⁴⁹

A válaszfalakat gipsszel vonták be. Ha a közelben bomba esett volna le, nagy kárt okozott volna benne. Legalább is mindenkinek szeme-szája tele lett volna porral. Ennek a leüleptetésére sem elég víz, sem permetező —teszik szóvá később. A szemlék egyikén azt is észrevették, hogy a generátor motorjának melléktermékei a túl közeli szellőzőn át visszakerülnek a légtérbe. A valahol szivárgó talajvíz következtében a villanyvezetékek szigetelése tönkrement, a berendezés helyenként életveszélyessé vált. Ilyen és hasonló hibák miatt maradt el egyszer egy riadójelzés, s szólaltak meg más alkalommal fölöslegesen a szirénák⁵⁰.

Ennyi talán elég is annak bizonyítására, hogy olcsó húsnek híg a leve. Még csak annyit: az utolsó hónapokra korhadni kezdett a padozat, s dohossá vált a levegő. Hírt adnak arról, hogy 1944 augusztusában a május végén beiktatott új főispán, Rupprecht Antal, megtekintette az egyik riadó alatt a soproni légoltalmi parancsnokságot és szemlét tartott az alkörze(tek) felett⁵¹. Vajon mit vett észre a tömérdek hibából? Persze még mindig kellemesebb volt ilyen körülmények között, akár 24 óra hosszat is, telefonos kisasszonynak lenni a Petőfi tér alatt, mint munkaszolgálatosként sínylődni a téglagyárak nyitott színeiben...

A szabály az szabály

1938. szeptember 30-án a város közgyűlése megszavazta az érvényes építési szabályrendelet kiegészítését az óvóhelyekre vonatkozó új cikkelyekkel. Felterjesztették a honvédelmi miniszterhez, onnan azonban csak 1939. május 9-i dátummal kapták vissza⁵². Ez a hét hónap, még ha tél dúlt is közben, meglehetősen zavart okozott építőiparunkban. Vajon jóváhagyják-e a szélteben-hosszában ismertetett új szabályokat? A városházán eldöntötték, hogy érvényesnek tekintik azokat. Nem biztos, hogy mindenkit sikerült megnyugtatniuk, különösen azokat nem, akik már belevágtak az építkezésbe.

A mérnöki hivatal jól számított. Maradt a szöveg (jelentéktelen változtatásokkal)⁵³. Így aztán ugyanazt beszélhették meg a háztulajdonosokkal 1940 szeptemberében, amit már az év elején tudattak velük. Ahány házfajta, annyi óvóhelyváltozat. Aránylag egyszerű a megoldás, ha egyidőben épül a kettő. Bár ekkor is ügyelni kell néhány kikötésre. Hiába van a kezükben az építési engedély, ha az elméleti lakólétszám megköveteli, ehhez kell idomítani a tervet. Még akkor is, ha éppen kezdenék az alapozást. A meglévő épületek sem élvezhetnek mentességet, akármilyen vastag falakkal, erős boltozatokkal állnának ellen a légnyomásnak. Lakóházakról beszélünk, természetesen. A társadalom széles rétegeit is ez a csoport (mint már jeleztük, a III.) érdekelte⁵⁴.

A nagyobb házakban a háború utolsó percéig, sőt azon túl is, a vita tárgya a lakók létszámának meghatározása. a rendeletben rögzített hivatalos álláspont az volt, hogy nem a pillanatnyi helyzet, hanem a helyiségek száma a lényeg. Mégpedig így: minden lakás első lakószobájára három, a továbbiakra egy-egy, a hall- és cselédszobára fél-fél személyt kell figyelembe venni. Lakóépületben lévő iroda, üzlet, műhely és rendeltetésénél fogva emberi tartózkodásra szolgáló egyéb helyiség alapterületének minden tíz m²-e jelent egy személynyi pluszt a létszámhoz. A szabályrendelet életbelépésétől kezdve a fellebbezések áradata tiltakozott ez ellen, bizonygatva, hogy a boltokból már légiveszélykor mindenki hazamegy, továbbá: a lakások egy része zsidólakás volt és ezért üresen áll, másik részében — ugyan kérem, hol az a megállapított létszám! És különben is miből fizessék a költségeket, hiszen ahol nincsenek lakók, ott lakbérjövödelem sincs⁵⁵.

A valóságot árnyaltabbá teszi az egyik újságolvasó levele. A lakókat is meg kell hallgatni címmel jelentette meg a Soproni Hirlap, 1936. november 22-i számában. az előfizető olvasott a lapban a háztulajdonosok előző vasárnapi összejöveteléről. Már akkor panaszkodtak, hogy magasak a közterhek, a házbérjövödelmek csaknem 70%-át elviszik. Az olvasó szerint viszont nincs még egy város, talán Budapest belvárosát kivéve, ahol a műhely- és üzletbérek, nemkülönben az egy- és kétszobás lakások bérei olyan magasak volnának, mint itt, Sopronban. Miből fizesse a munkás családfő a havi 20-30 P-s lakbért, ha heti fizetése nem több 10-15 P-nél, s négy-öt tagú családja van? Hiába alacsony aránylag a 4—5 szobás lakások bére, s itt az aránylag szón van a hangsúly, sok-sok ember számára elérhetetlen. Egyre többen kénytelenek lejjebb szállítani az igényeiket, s kisebb lakásba húzódní, vagy megpályázni a városi ingyenes hajlékokat⁵⁶.

Kiadás, mindig csak pénzkiadás. Már eredetileg is igen nagy területre terjedt ki az óvóhelyek kötelező megépítésére vonatkozó rendelet érvénye. Csak a külvárosok szélei és a síneken túli városrész tartozott a kivételekhez, ott sem mindegyik épület⁵⁷. Ráadásul később az egész városra kiterjesztették a rendelkezés hatályát, ahogy már jeleztük.

Az óvóhely harmadik fajtája — az új és a régi nagy lakóházaké mögött — az olyan családi házé, ahol van megerősíthető pince. A negyedik változat pedig az, ahol be kell érní a kertben ásott árokóvóhellyel (csőóvóhely, bunker, futóárok mint alfajok). Mindegyik olyan összegbe kerül, amelyet sokan nem tudnak vállalni. Ezek számára az állam hiteleket biztosít. Rászorultság szerint különböző mértékűt és változó időtartamra, de mentességet nem ad. Az elkeseredett vita akkor lángolt fel igazán, amikor a hatóságok erőltetni kezdték az úgynevezett házcsoportos (vagy tömb-)óvóhelyek megvalósítását. Gazdasági szempontból természetesen az kínákozott jobb megoldásnak az egyedi „bütykölések” pénz-, anyag- és időpazarlásánál, ha több ház közül jelölnek ki egyet, amelynek pincéjét a környékbeli húsz (vagy több) lakó számára teszik a célra alkalmassá.

Az ellenállás heveségét táplálta, hogy a korán szót fogadókn már meglévő, de időközben elavult védelmi helyiségeiket kényszerültek (volna) feladni azért, hogy a szerintük ugyanolyan vagy még védtelenebb épületbe zsúfolódjanak össze. Nagyobb kára lenne az államnak abból, mintha egyszerre csak kevesek kapnának telitalálatot. „Figyelemre méltó” érvelés, mégsem egészen őszinte. Néhányan bevallották: drága percek vesznek el az utcán, veszélyeknek kitéve, mire motyójukkal, nehezen mozduló

családtagjaikkal a kijelölt — remélhetőleg szilánkbiztos, de mindenesetre idegen — helyre érnek (a háború utolsó heteiben panasz nélkül igyekeztek ki a Virág völgybe vagy az erdőkhöz)⁵⁸. A betegek félnek egyedül maradni, az egészségesek félnek üresen hagyni a házukat. Olyan is akadt, aki haragban volt azzal, akihez beosztották. És ismét a pénz: gyanakodva figyelték, miképpen arányosítják a hatóságok a létesítmény költségeit a „beosztottak” között.

Árokóvóhelyet általában katonaviselt tulajdonosok ástak maguknak és családjuknak, szerencsés esetben az illetékesek utólagos egyetértésével. Ha művük nem találkozott ezek tetszésével — s ez történt gyakrabban —, sorsuk nem sokban különbözött az első csoportétól. Legfeljebb annyiban, hogy valóban ők voltak a legszegényebbek mind közül⁵⁹.

Fel volt adva a lecke a Városháza V. ügyosztályának, köznapi nevén a mérnöki hivatalnak. A szabály az szabály, de ahány ház, annyi megoldhatatlan probléma. A számtalan eltérés felsorolása is sok lenne. És akkor még nem beszéltünk a poncichterekről, hivatalos nevükön a gazdapolgárokról.

Pedig nem hagyhatjuk ki őket.

Tele a padlás

A háború Abesszíniában (ma: Etiópia) dúlt. Nálunk még a fegyverkezést sem hirdették meg igazán, amikor már áthidalhatatlannak látszó nehézségek merültek fel mindazok előtt, akik tenni akartak Sopron védelméért. Obendorf Károly ok. bányamérnök, későbbi tűzoltó-főparancsnok, a városháza szervezetében a XIV. ügyosztály légvédelmi előadója⁶⁰ 1936. április 26-án nagy cikket ír a Soproni Hirlapban. Címe: *A polgári légvédelem soproni megszervezésének tervezete*. Ebben leszögezi, gyújtóbombák ellen védekezni csak úgy tudunk, ha a padlásteret gyúlékony anyagoktól megtisztítjuk. Hozzáteszi, hogy városunk helyzete ebből a szempontból milyen kedvezőtlen, hiszen a gazdapolgárok takarmányt, szalmát igen nagy mennyiségben tárolnak padlásaikon. Még a Rákóczi utcában is.

Természetesen nem a hivatal vagy a tűzoltók bosszantására, hanem azért, mert munkájukhoz így szükséges, így célszerű. Gondoljunk csak a hosszú udvarokra, amelyek két szegélyén egymáshoz tapasztott, külön telekkönyvezett és számozott házak sorakoznak. Mindegyikhez külön székér, állat, tehát padláster tartozik. Az udvarra, annak esti világítására is szükségük van. Hiszen amikor hazaérnek a földekről, a szőlőkből, látniuk kell, mi még a teendő. Tűzrendészet? Próbálták magyarázni a szabályzat őreinek, hogy amiként eddig sem volt, ezután sem lesz sok baj velük, de ha lehetetlenné teszik munkájuk folytatását, ugyan miből fog megélni a város, az ország? (Régi tűzesetekről persze mindenki hallgatott.)

A hatóság 1938 végén még beleegyezne abba — különösen azért, mert a polgármesteri székre pályázó Pinezich kéri —, hogy 3-4 heti takarmánykészletet tarthassanak a gazdák padlásaikon⁶¹. Mégis az a véleménye Molnár Jánosnak, nem jó ez az engedékenység. Mert ha látják mások a poncichterekkel szembeni kivételezést, sehol sem lehet majd végrehajtani a tűzbiztonságot szolgáló intézkedéseket. Az lenne a legjobb — javasolja a polgármesternek a rendőr-főfelügyelő —, ha a városon kívül lehetne létesíteni közös szérút, s bent, a házak lakószobái felett, csak éppen a

legszükségesebb takarmányt tartanak. Azt is keresztül-kasul biztosítva mindenféle tűzoltó-berendezéssel, -szerrel⁶².

A kivételezés hatását illető aggodalma jogosnak bizonyult. 1941-re már elterjedt az a nézet, hogy ládákat és egyéb hasonló nagyobb tárgyakat igenis szabad a padlásokon tartani. Hivatkoznak a magyar rádió előadásaira. Obendorf erélyesen cáfol, s a padlásteretek sürgős kiürítését követeli⁶³.

Most már Molnár főnöke, Gallasy ír Kamenszkynak, 1942. december 2-án. Lakóhelyiségek felett a széna, szalma stb. tárolását rendelet tiltja! Közelebbről kb. 200 padlásteret érint⁶⁴. Ez sok. Tenni kellene valamit.

Sajnos a külterületen való tárolás keresztülvihetetlen. Miért? Erre 1943-ban válaszolnak. Valahol valamelyik szérúskertben kellene tárolni, ám a városnak nincs embere az őrzésre, s természetesen ilyenformán felelősséget sem vállalhat a terményekért⁶⁵. A gazdapolgárok küldöttséget menesztenek Gallasy Jánoshoz, a rendőrkapitányság vezetőjéhez. A gyakorlatban türelmi időt kapnak, mert kérelmüket felterjesztik a honvédelmi miniszterhez.

Itt egészen más a helyzet, mint az Alföldön. A szűk udvarokban egymás mögött lakók emberemlékezet óta a padláson tárolják a takarmányt. Ha mégis végrehajtanák a rendelkezést, korlátozniok kell a tehéntartást, netán le is mondani róla. A fogyasztói kör látná a kárát, hajtogatják ismételten. a kérvényt mint a polgármester készséges szolgálí írják alá. Első helyen Deimel Pál, törvényhatósági bizottsági tag, a mezőgazdasági bizottság elnöke (jó kiállású, nagy bajuszú férfiú, akit Mocsáry-Unger Lajossal együtt a háború utáni minden valamire való megmozdulásban, szekérral vagy anélkül a nyilvánosság elé állították, mint a parasztság képviselőjét). Aztán Bruckner Lajos, a Soproni Gazdakör elnöke (Rákóczi utcai lakos, a nevezetes krónikáíró család sarja), no és természetesen egy ügyvéd, a csavaros eszű Laehne Vilmos, ezúttal mint a Soproni Szőlőbirtokosok Egyesületének elnöke.

Szerintük, ha szabadban tartanak a készletet, ebből jogviták keletkeznének. Tönkre is mehetne, sőt egyszerre éghet⁶⁶ le az egész. A beadvány vándorútra kél, s kiköt a polgármester asztalán. Laehne értesítést kap, hogy a rendőrség hajthatatlan, s a város legfőbb vezetője sem enged javaslatából: tárolják közösen. a XIV. ügyosztály pedig azt a feladatot kapja, hogy oldja meg a kérdést, ahogyan tudja. Nem tudja. Húzza az időt, többször is sürgetni kell⁶⁷.

A türelmét először a rendőrség vesztette el. 1943 augusztusában elkezdte a padlásteretek ellenőrzését. Nem volt kegyelem. Ötven sopronit jelentettek fel, mert lakóházuk padlásán szénát, szalmát találtak — tudósít a Soproni Hírlap 1943. november 11-én. Hát ennyi időt nyertek csak a küldöttségjárással. Vagy mégsem olyan szigorúak az egyenruhások velük szemben? Kétségtelen, a korábbi kétszázhoz képest az ötven kevesebb, s ennek a felderítésére is augusztustól novemberig jó néhány hét kellett. Az intézkedők mögött azonban magasabb hatalmak állnak. Nem lehet ad acta tenni a szombathelyi légoltalmi parancsnokság leiratát. Felháborodva mutatnak rá, hogy Sopronban vannak olyan utcásorok, ahol a már hét éve előírt lomtalanítások máig nincsenek végrehajtvá. Tetejében éppen arrafelé olyan gyenge a vízvezeték nyomása, hogy a tűzoltószeretek kis hányadának bekapcsolásakor már elégtelennek bizonyul⁶⁸.

Kamenszky már régen letette a garast Molnár javaslata mellett. Álláspontja régóta világos és egyszerű, hangsúlyozza a tehetetlenségében panaszkodó Kónyi Kiss Lászlónak, a Légoltalmi Liga 1940-ben újraválasztott helyi elnökének. A polgármester

1943. február 26-án intézkedett az ügyben, tessék azt végrehajtani. Ez a város érdeke. Az állatoktól távoli tárolás és a takarmány őrzése kisebb gond, mint az esetleges tűzvész, légitámadás következtében. Ezért továbbra is feljeleníti a rendőrségnél azokat, akik a rendelkezéseknek nem tesznek eleget⁶⁹.

Havonta, majd háromhetente megy az ügyosztályhoz a sürgetés. Végre 1944. július 21-én megnyugtató válasz érkezik (a város legfőbb vezetője négy nap múlva kapja kézhez). A lakások feletti padlásokról a könnyen gyulladó szálastakarmányt a gazdapolgárok általában lehordták. A rendőrség (ismételten?) feljelentette azokat, akik a kitűzött határidőre nem mozdultak. Bizonyítandó, hogy az erélyes fellépés nem pillanatnyi fellángolás, a mezőgazdasági termékek tüztől való megóvása tárgyában plakátok jelentek meg magyar és — német nyelven⁷⁰.

Betartották? Nem tartották be? Hál'Istennek, a tűzvész elmaradt.

A pincekataszter

Hol van már az az idő, amikor a hatóságok is lazíthattak! 1941 nyugalmas nyarán a Légoltalmi Liga helyi vezetői táncmulatságot rendeztek az Erzsébet-kertben, az akkor még polgármester Thurner feleségének védnöksége alatt⁷¹. Egy darabig — legalább is légoltalmi szempontból — szélárnyékban voltunk. Ahogy azonban változott a helyzet a távoli frontokon, egyre több dolga akadt a polgárság védelmével foglalkozóknak. Az afrikai események, majd az olaszok összeomlása már közvetlenül érintett minket is. Megalakult a 15. amerikai légi hadsereg, kifejezetten azzal a céllal, hogy a légi hadviselés második frontján a Németországba bekebelezett Ausztria és a volt Csehszlovákia, majd Magyarország célpontjait bombázza⁷². Az 1940 óta időszerű, de egészen végre nem hajtott intézkedések helyett újabb tervek születtek a lakosság életének megvédésére. A pénzügyi kormányzat pedig kölcsönökkel igyekezett segíteni⁷³.

Valami készül.

Greilinger Rezső a mérnöki hivatalból, Csermely Ernő a tűzoltóságról 1943. szeptember 21-ére Budapestre utazik, ahol tanfolyamon vesz részt. Obendorf Károly október 7-én jelenti Kamenszky polgármesternek, hogy Greilinger — visszatérve a tanfolyamról — már meg is kezdte a munkálatokat a pincék körül⁷⁴. A kész pincekatasztert — mert erről van szó — azonban csak a következő, 1944-es év március 28-án tudják felterjeszteni a minisztériumba⁷⁵.

A két időpont közötti hónapok megfeszített munkával teltek el. Az előmunkálatokat 1943 október végéig végezték el. A város legfőbb vezetője felhívással fordul a lakossághoz, hogy a mérnöki hivatalt ne keressék fel. Ott a félfogadás heteken át azért szünetel, mert az összes tisztviselő az óvóhelyek ellenőrzésével kapcsolatos külső szolgálatot teljesíti.

Az újságok is hírt adnak arról, hogy hetek óta a légvédelmi pincék létesítésének kérdésében feladatában dolgozik a mérnöki hivatal minden mérnöke és alkalmazottja. Az V. (műszaki) ügyosztályról heten, névszerint Bergmann Pál főmérnök, Zöldi Béla, Szegő Béla és Greilinger Rezső mérnökök, Takács László és Szakál Ede műszaki tiszt és Karner Gusztáv irodai segédtsízt kezdett a munkához. Hantó István tanácsosra, a hivatal vezetőjére volt bízva, hogy halaszthatatlan ügyek esetén, egészen rövid időre, valamelyikkjüket esetleg visszarendelheti.

A város összefüggően beépített területén helyszíni szemle útján fel kell venni az összes, emberi tartózkodásra alkalmas épületet, kivéve az I. és II. csoportba soroltakat. a felvétel szempontjait a budapesti tanfolyamon ismertették az oda rendelt tisztviselőkkel. Tulajdonképpen minden lényeges adatra szükség van, amiből azt is meg lehet állapítani, hogy létesíthető-e és milyen óvóhely létesíthető, hány személy részére. az adatokat aztán térképre kell vinni. A felvett pincekataszter lesz a jogi alapja az óvóhelyépítés kötelezettségének.

A tanfolyamon többen felszólaltak, hogy erre a feladatra kevés lesz a városok műszaki személyzete. Nem baj, vegyenek fel a munka tartamára segéderőket, majd fizeti őket az állam.

Akkor még úgy volt, hogy a határozatok ellen majd a közigazgatási bírósághoz lehet fellebbezni. Ez a gyakorlatban úgy módosult, hogy csak a polgármesterhez lehet, záros határidőn belül. További jogorvoslatnak helye nincs. Az építkezés költségeinek viselésében a szociális helyzet, a háztulajdonos hadviselt volta, rokkantsága is figyelembe veendő⁷⁶

1944. április 1-jén a polgármester tudomásul veszi, hogy a munkát befejezték. A jelentés részletezi a mérnöki hivatal ezzel kapcsolatos tevékenységét. Öt téli hónapban át 2026 házat írtak össze, lakószobánként számított személyi létszámmal és összesen 27 233 tényleges személyi számmal. Mind a 2026 ház pincéjét felülvizsgálták, felvételi vázrajzok szerint osztályozták, csoportokba sorolták, sőt vázlatosan meg is tervezték a létesítendő óvóhelyeket. Majd kataszterbe foglalták és rávezették, megfelelő színezéssel, az általános térképre.

Megemlíti a jelentés, hogy sokszor volt rossz az időjárás, a lim-lommal tele, piszkos pincék rongálták a ruhát, s kimerítették az embereket. Mindez a rendes mérnöki felkészültségen felüli munkának számítható, méltányos tehát, hogy jutalmazás címen készkiadás- és különmunka-átalányt kapjanak. Hantó szerint házanként 3 P-t, vagyis $2026 \times 3 = 6078$ P-t. A véghatározat ezt az összeget Hantónak mint a hivatal vezetőjének rendeli. Ő osztja majd szét beosztottjai között⁷⁷.

A honvédelmi miniszter 1944. május elején — apró módosításokkal — jóváhagyta a pincekatasztert⁷⁸. A város közigazgatási bizottsága ülést tartott, ahol a polgármester kijelentette: Sopronban minden személynek meglesz az óvóhelye. A háziurakat legalább óvóárok létesítésére kötelezik. Most már nincs mellébeszélés. A kibocsátott véghatározat kézbesítése után tizenöt nappal, illetve utána benyújtott fellebbezést már nem veszik tekintetbe⁷⁹.

Július 11-én az újság azonban még mindig csak annyit tud közölni, hogy rövid időn belül *mindenki* megkapja a véghatározatot⁸⁰.

Aki azt gondolta, hogy a munka nehezen már túl vannak, az bizony tévedett. az iratok megszővegezése, a fellebbezések elbírálása legalább olyan nehéznek bizonyult, mint az ezzel járó nyilvános kritikák elviselése. Nemenz Irén már 1944. május 26-án nekiment a hivatalnak. Meddig várnak az óvóhelyek építésével? Mi lesz a pincekataszterrel? A tettek és nem az ígéretek idejét éljük — harsogja cikke címében⁸¹.

Más türelmetlenek csak a véghatározat kézhezvétele után mártják vitriolba tollukat. A hatósági szemrevételezések és kataszteri adatgyűjtések óta annyi idő telt el — írják —, hogy a háztulajdonosok megunták a várakozást, maguk gondoskodtak a maguk védelméről. Most ne akarjon a hatóság mást, mint amit ők maguknak megépítettek. „*Tudomásunk szerint százával érkeznek be a fellebbezések. Honnan és mikor lesz anyag*

és a mozgósítás óráiban honnan lesz építő munkáskéz. Közben peregnek a támadások, mi pedig élünk egy bizonytalanságban, mert a hatóságok nem akarják elfogadni az általunk kialakított megnyugtató létesítéseket.” Ezek történetesen a Jókai utca 14—20. sz. házainak tulajdonosai, de valóban rengetegen veselkednek neki, hogy a sorra érkező intézkedéseket megfellebbezzék⁸².

Nyugodtabb hangon ír dr. vitéz Bokor Rezső egyetemi c. ny. rendkívüli tanár, Frankenburg út 17. szám alatti lakos: „Amikor a pincekataszter készült, kértem, hogy külön óvóhelyet készíthessek a házamban. Az eljáró mérnök ezt meg is ígérte és nem kifogásolta. Ezzel szemben az eljáró és beosztó közegek ezt nem vették figyelembe. Pogármester úr nem hallgatta meg a háztulajdonosok és lakók kívánságait az óvóhelyek kijelölésénél, ami ellenkezik a jó közigazgatás elveivel. Sokkal ésszerűbben és megelégedésre lehet megoldani ilyen nehéz kérdést kölcsönös bizalommal és megértéssel, mint egyszerű és helytelen rendelkezéssel. Nem ésszerű olyan ház óvóhelyére egy egész utca lakosait bekényszeríteni (60 személyt), amely nem építhető ki bombabiztosnak. A mai légó-szempontnak inkább annak kell lennie, hogy széthúzzuk a lakosságot és ne tömörítsük, ha már nincs anyag betonbunkerek építésére. Így egyszerre meghal 60 ember, ha elosztjuk, kevesebb fogja életét veszteni. Melyik jobb nemzeti szempontból?” Érveit elfogadják azon a címen, hogy figyelemre méltó indokokat adott elő⁸³.

Kevésbé (lehet) megértő a hatóság akkor, amikor valaki a megállapított létszámon vitatkozik. M.,K.-né a Színház u. 35. sz. ház tulajdonosa. Elsősorban azon van felháborodva, hogy az 1941. szeptember 27-i használati engedéllyel 49 személyes óvóhely alakított pincéjét most bővítenie kellene. Másodsorban azon méltatlankodik, mert távolról sincs annyi lakója, amennyit hivatalosan számítanak (Heimler Károly 1935-ben 45 szobát vett számba). Miért? Idézzük: „A jelenlegi rendelkezések értelmében házam zsidóháznak minősült, aminek folytán keresztény lakóim lakáscseréket eszközöltek, úgyhogy jelenleg csak három keresztény lakóm van [a 13 lakásból!] Legszebb lakásaimban zsidók laknak, méghozzá lényegesen többen lakásonként, mint azt eredetileg az óvóhely építésénél figyelembe vettük. Fentiek előrebocsátásával tiszteletteljes kérésem az volna, hogy amennyiben a meglévő óvóhelyet tényleg bővíteni kell, szíveskedjenek megengedni, hogy ezeket a költségeket az újonnan beköltözött és eredetileg elgondolt létszámon felüli zsidó lakóimmal fizettethessem meg. amennyiben házam megszűnne zsidó ház lenni, úgy kérem fenti óvóhelybővítéstől eltekinteni, mert a létesített óvóhely eddig elegendőnek bizonyult, amíg egy lakásban egy család lakott.”

Fenti idézetet adaléknak is fel lehet fogni a zsidók szomorú történetéhez. A kérelem 1944. június 3-án került az iktatóba (11482 sz.). M. K.-né augusztus 29-én újabb beadvánnyal fordul az illetékesekhez, természetesen most sem saját fogalmazásában, hanem Laehne ügyvéd segítségét igénybe véve. A helyzet változott: : „Átmenetileg a Polgármester Úr a zsidók részére lakóhelyül a Színház utcát is kijelölte és ezen határozat folytán a házból a keresztény lakók nagyrészt eltávoztak, viszont a zsidó lakók a házat zsúfolásig megtöltötték. Azóta a zsidók Sopronból ki lettek telepítve és a házban jelenleg 29 személy van.” Nem lesz több, minek 49 férőhelyessé tenni. Az újabb elutasítás október 3-án kelt. A tulajdonosnő nem hagyja magát, megint fellebbez, mondván, a nyilvános óvóhelyek számát kell szaporítani, nem az ő terheit növelni. Az ügyosztály mit tehet, elfekteti az iratot. Legközelebb csak 1945. szeptember 5-én veszik elő, s „Nem időszerű” felirattal irattárba helyezik⁸⁴.

Ismét egy eset, amikor a hatóság tudomásul veszi a kialakult gyakorlatot. K. Ö. kórházi főorvos a Deák tér 39. sz. házából küldi be kérelmét. Már május 13-án kézbesítették részére a véghatározatot, hogy őt és háza népét a Gensel Ádám utca sarkán álló — Deák tér 37. számú — tornyos Lóskay-ház kiépítendő házcsoport-óvóhelyére irányítják. Fellebbez, mert már az év elején gondoskodott a 9 lakónak teljesen megfelelő védelemről. Elismeri, a januári felülvizsgálatkor óvóhelyét, mivel túl magasán áll ki a földből, az új háborús tapasztalatok alapján alkalmatlannak nyilvánították. Mindjárt ajánlották is neki az előbb említett megoldást, abban bízva, hogy a pincekatasztert jóváhagyja majd a minisztérium. Tájékoztató véget ért akartak menni a kijelölt létesítmény megtekintésére. *„A házmester azzal fogadott, hogy a kegyelmes asszony, tudomást szerezve a hatóság szóbeli intézkedéséről, azt üzeni általa nekünk, hogy ő nem azért fizetett nagy összeget az óvóhelye megépítésére, hogy K.-éknak legyen hova menni. Ilyen antiszociális és közösségellenes gondolkodás és udvariatlan fogadtatás után saját magamnak kellett családom és házam népe légó riadó alatti biztonságáról gondoskodnom.”* Megoldotta úgy, hogy kertszomszédjához, Bekk József ügyvédhez kéredzkedett be a Széchenyi tér 5. sz. alá. Nem a nyilvános óvóhelyre, hanem a család részébe. Persze jó ismerősök voltak, ez nem jelenthetett problémát. Mellesleg: a kegyelmes asszony háza bombatalálatot kapott. Sajnos K. Ö.-é is. Helyükön ma szoc. reál stílusban épült hatalmas háztömb díszlik. Az ugyancsak összeomlott Credo (a domonkosok kultúrháza, Deák tér 41.) helyén is⁸⁵.

A műszaki osztály főmérnöke háborog: *„A beérkezett fellebbezések a csoportos óvóhelyek zömét érintik s ezért a tényleges építés csak vontatottan indult meg. a fellebbezésekből világosan kitűnik, hogy városszerte nincs kellő megértés a helyzet súlyosságát illetően, s ezért általánosan különféle kibúvókat keresnek és vélnek találni ahhoz, hogy ne kelljen óvóhelyet építeni, és ha esetleg nem lehet az áldozatok alól egészen kibújni, akkor minden igyekezetük oda irányul, hogy a hatóság fogadja el mindenütt a saját pincéjüket kezdetleges [a szó helyett a fogalmazványban: egy piszkafa] alátámasztással és gyenge [a fogalmazványban: nevetséges] kavicsládával az ablakok előtt. ez ellen az önző, anyagi felfogás ellen igyekszünk a küzdelmet felvenni a házparancsnokok stb. oktatásánál és sajtóközlemények útján, sajnos az eredmény alig mutatkozik.”*⁸⁶

Sok indokot sorolhatnánk fel, amelyek mind a főmérnök véleményét támasztanák alá. Helyettük most csak egyet idézek. Özv. M. J.-né (a Szélmalom utca 17. sz. házból) 1944. július 12-én iktatott fellebbezésében belenyugszik (!) abba, hogy házcsoport-óvóhelyet köteles építeni, de sokallja a ráeső költséghányadot. *„Sopronban mindenki tudja ugyanis, hogy magam is egyike vagyok azoknak a háztulajdonosoknak, akiknek jövedelme a mindennapi kenyérre is alig elegendő.”*⁸⁷

A megállapításnak lehetett valami igazságtartalma, mert a hatóság kedvezőbb százalékot írt elő augusztus 17-én, a most már végső határozatában⁸⁸.

Az is igaz viszont, hogy — átnézve a bő anyagot — érdekes engedékenységre bukkanunk, valahányszor borospincéről van szó. Nem tudom, az előbb idézett háztulajdonos ilyen szempontból hova sorolható, viszont nem is a létesítmény, hanem az ára ellen van. Esetleg a hozzá beosztott többi házban akadt néhány bortároló helyiség.

Nem kell azonban sokat keresgelnünk, hogy nyilvánvaló eseteket találjunk, ahol az illetékes szemet hunyt a hiányosságok felett. A Wieden (ma Gazda utca) 49. sz. tulajdonosának 1944. június 26-án iktatott fellebbezésében olvasható a következő mon-

dat: „Ezen utcában lakó egyének javarésze az általuk ásott árokóvóhelyre vonulnak, amely szerintük biztosabb fedezék.” Most ne az állítmány merengjünk, hanem azon a tintával ráfirkantott megjegyzésen, amely csak egyetlen szó, ám annál jelentősebb: „Boros”. Az elintézés módja ennek megfelelően igen egyszerű. El kell fektetni az aktát. 1945. augusztus 24-én kerül rá: „Nem időszerű”⁸⁹.

Az aktatologatás nem éppen veszélytelen dolog. Jöhet ellenőrzés is. A XIV. ügyosztály korábban sem volt ismert gyors munkájáról. Erre főispáni észrevétel derít fényt 1937. február 3-án. 571 közigazgatási ügydarab és 59 közigazgatási bizottsági ügydarab hever az asztalokon elintézetlenül. A jövőben gond fordítandó arra, hogy a kiosztástól számított 15 napon belül minden ügydarabot elintézzenek⁹⁰.

Az évek során nyilván kialakult valamilyen módszer arra, hogy mit lehet félretenni és mit kell megválaszolni záros határidőn belül. A bonyolult ügyek elintézését mindenesetre ajánlatos későbbi időkre halasztani. Ilyen volt például két, egymással haragban álló, gazdanegyedbeli tulajdonos — K. S. és W. G. — vitája. Nem tudták eldönteni, kinek üres a borospincéje, illetve kié van tele hordóval. K. S. leszögezi, az ő pincéje jelenleg csak azért üres, mert az idén semmi sem termett, holott ő a város legnagyobb szőlőtermesztője. Nem érti, miért akar kötelezettsége alól kibújni a másik, hiszen annak nincs is szőlje...

Elintézés: a háború után⁹¹.

Sem pénz, sem anyag: marad az árok

A földszintes családi házak óvóhelyeinek főleg a hátrányait kezdték hangoztatni az „eljáró közegek”. A nem elég mély pince, a gyenge földem, a kis befogadó-képesség az, amit legtöbbször emlegetnek. Ezekkel szemben — amint láttuk — a tömb- vagy házcsoport-óvóhelyeknek adtak elsőbbséget, anyagigényük azonban egyre kevésbé volt kielégíthető. A bevonulások miatt megcsappant létszámú kivitelező szakembergárda pedig a nyilvánosság számára megnyitott nagy pincék biztosítására sem volt elég. Az sem vehető utolsó szempontnak a koncentráció mellett, hogy a mentőalakulatok nagyon szétforgácsolódtak volna, ha nagyobb külvárosi területeket ér szőnyegbombázás, s ott kell a sok kis óvóhelyecske körül megindítani a mentési munkálatokat.

A kis házak pénztelen tulajdonosainak természetesen jobb volt, ha riadókor behúzódhattak saját kis pincéjük otthonosan kiképzett sarkába (amint azt már — más vonatkozásban — említettük”, s ott nem zavarták őket idegenek. A szombathelyi körzeti légoltalmi parancsnokság ezt nem tartja megnyugtató megoldásnak. Már régen az a véleményük, hogy ott, ahol sok a földszintes kis ház, több nyilvános fedezék létesítése célszerű. Inkább, mint a házakon belüli szükségóvóhelyeké.

Erre a célra pedig megfelelnek az árokóvóhelyek, óvóárkok, bunkerek, futóárkok, nevezzük őket bárminek. Lényegük, hogy szinte házilag elkészíthetők, és az anyag megszerezhető. Különösen ott, ahol sajnálatosan már vannak romok. Ezekből össze lehet szedni a szükséges téglát, faanyagot.

A szombathelyiek már 1943-ban részletes leírást adnak a megfelelőnek ítélt árokóvóhelyekről. Legalább 180-200 cm mélyre, s elég keskenyre kell kiásni, mert a szilánkoktól úgy véd jobban, ha 60-80 cm-nél nem szélesebb. A mélységre meg azért van szükség, mert a közelben robbanó bomba szívóhatása egyszerűen kiemeli az árok-

ban kuporgó embereket. Falait deszkával vagy vesszőfonattal kell borítani, az aljára csatorna és vízgyűjtő kerüljön, hogy eső után kimerhető legyen a víz. Nem árt, ha le tudják fedni, s gyeptéglával álcázni. A bejáratot gallyakkal zárják el⁹².

A közönség is kezdi ezt megérteni. Káposztás utcai kistulajdonosok írják, a Győrt ért támadások után, hogy a földszintes házacskák, még ha alá lennének is pincézve, a közelben lehulló bombák ellen nem adnak elég védelmet. Ezért — hallgatva a harctereket jártak véleményére — a kertben vagy a közeli szántóföldeken fedett árokóvóhelyeket létesítettek. Nemcsak azért jobb így, mert szétszórta elhelyezkedve kisebb az esetleges veszteség, hanem tűzvédelmi szempontból is: szemmel tarthatják házaikat.

Így drágább — válaszol az illetékes —, de lehet. 15 napon belül kérjenek rájuk építési engedélyt. Dátum: 1944. augusztus 28.⁹³ Érdekes, hogy egy GYSEV-tanácsos hasonló jellegű fellebbezését ugyanazon a napon elutasítják. Pedig annak a háza és futóárka is kívül esik a szabályrendeletben veszélyeztetett területnek jelzett városrészek⁹⁴.

Ne gondoljuk, hogy csak szegény emberek folyamodnak a védelemnek ehhez a módjához. Pinezich István — már találkoztunk a nevével — 1944. április 16-án, bizottsági ülésen javasolja mindenkinek. Ő mindenestre megásatta a kertjében (a Kosuth Lajos utca 1.-ben lakott). Nem túl nagy költség. Kubikosok kellene csak hozzá, meg néhány deszka és cölöp⁹⁵. Ismét csak győri tapasztalatok mutatják, hogy ezek az igénytelen létesítmények mennyire megnyugtatóan védenek⁹⁶.

Mit lehet tenni, a hatóság is beadja a derekát. Megfelelő óvóhely hiányában (hát nem volt nekik?) engedélyezik a hadapródiskolának óvóárok ásását 80 cm szélességben, a Várison lévő szálaserdőben⁹⁷. A Szent Lászlórol elnevezett 4. sz. honvéd gyalogezred már csak egyszerűen bejelenti, hogy a Tóth Antal utca környékén óvóárkokat ásat. A városra bízta, hogy értesítse a tulajdonosokat⁹⁸.

Légiriadókor mi történik az utasemberrel? — teszi fel a kérdést az újság. Hangszórókon közlik: hagyja el mindenki a csarnokot. Az utazni szándékozókat beirányítják a bent álló szerelvényekbe és azonnal indítanak. Az egész tömeget nem tudnák elhelyezni óvóhelyeiken. Mivel a pályaudvarok a legfőbb célpontok közé tartoznak, így érthető, hogy azok kiürítéséről minél előbb gondoskodni kell. A nyílt pályán a vonat megáll, az utasok kiszállnak és a töltés két oldalán keresnek menedéket.

Az autóbusz-közlekedésben sincs másképpen. A MÁVAUT rögtön indít, az országúton lassított menetben haladnak, amíg megfelelő búvóhelyet nem találnak. Városon vagy falun keresztül haladó autóbusz megáll az út szélén. Ki kell szállni belőle.

Az utazóközönség védelmét szolgálja az is, hogy mindkét vasúti pályaudvar közelében futóárkok építésébe kezdenek⁹⁹.

Most már a mérnöki hivatal is ásat árkokat, mégpedig a Deák téren. Pinezich véleménye szerint, mivel a lakóházak jó része légvédelmi berendezésekkel nem rendelkezik — 1944. április 15-ét mutat a naptár! — 500-1000 ember befogadására futóárkokat kellene létesíteni az Erzsébet-kertben, a Papréten, a Bécsi-dombon, esetleg a közeli erdőkből is¹⁰⁰. a Deák téren nagy az átmenő forgalom. Légiriadókor tizesével állnak be az emberek a kapualjakba.

A nagy számok elszállnak a levegőbe. a szerény valóság: két, egyenként 50 személyre méretezett árok. Az újságíró kérdésére, hogy mikor kezdik a munkát, a válasz: ma reggel. Később majd fedél is kerül rájuk¹⁰¹.

Álmok

Azok a gazdag háztulajdonosok, akiknek van beleszólásuk a város ügyeinek intézésébe, még mindig a *békés sziget* elméletére gondolva, víziókat vázolnak hallgatóságuk elé. Most már nem ágyukat akarnak vetetni a várossal, hanem olyan nyilvános óvóhelyek létesítésén törik a fejüket, amelyek nemcsak a közönséget védik meg, hanem az ő pénztárcájukat is. Csatlakoznak hozzájuk azok a laikusok, akiknek fogalmuk sincs, mit lehet műszakilag megvalósítani, mit nem. Egyéb szempontokról, például az idő tényezőjéről, nem is beszélve.

Az álmok közül egyik-másik évekig tartja magát. Még Thurner a polgármester, amikor Pinezich 1938. szeptember 30-án a törvényhatósági bizottság közgyűlésén felveti: a Bánfalvi-patak Frankenburg úti folytatólagos beboltozásakor — ennek vízjogi engedélyezési eljárása éppen akkor van folyamatban — nem kellene-e megvizsgálni a boltozat légoltalmi célra való alkalmasságát. 1939. február 17-én érkezik a válasz. Alkalmatlan, mert nem gázbiztos (akkor ez volt a fő szempont), áradáskor magas benne a vízállás, nagy a valószínűsége, hogy telibe találják, hiszen 1100 m hosszú, s végül drága lenne a vészkiárat¹⁰². A téma Kamenszky polgármestersége idején megint felmerül. egyes óvóhelyek túlzásúfolttsága, a mind jobban jelentkező anyagihiány, az új létesítmények lassú megvalósítása indokolná a hosszú alagút védelmi célra való felhasználását. (Még nem tudhatják, mi lesz a berlini földalatti alagútjába menekültek borzalmas sorsa.) A polgármester felszólítja a légoltalmi parancsnokságot és a mérnöki hivatalt, vizsgálják meg az alkalmasságot. Többszöri sürgetésének sincs fogantatja. 1946-ban kerül az aktára, hogy már tárgytalan¹⁰³.

Még 1939-ben vetődik fel az újságban a hír: Angliában tíz-tizenötezer ember számára terveznek a föld mélyére óriás védelmi csarnokokat¹⁰⁴. Erre születik Kláber Hugónak az a javaslata, hogy a pincék alá kellene építeni nagyobb óvóhelyeket, több kijáratral. Ezek költségeit természetesen nem csak a háztulajdonosok, hanem minden lakó közösen vállalhatná. A javaslatra ráütötték ugyan a „Sürgős”-feliratú pecsétet, de elhárították az érdemi választ. Készül már a rendelkezés az óvóhelyek kiépítésére — nyugtatgatják a javaslattevőt. 1939. február 8-án pedig megköszönik Kláber fáradozását. Az ötletéről többé nem hallani¹⁰⁵.

Egy cinfalvi lakos fellebbez, s egyúttal javasolja, hogy az Ikva mély medrének oldalfalából ágagtassanak a föld belsejébe csőóvóhelyeket. Az aktára valaki ráírta: a talajvíz-ingadozás folytán műszakilag nem engedélyezhető. Elutasítva 1944. augusztus 28-án. Ugyanez a sorsa egy másik hasonló indítványnak is¹⁰⁶.

Közben egyre többen választják a legegyszerűbb megoldást: az első szirénahangra gyalogosan vagy kerékpáron kimenekülnek a városból. Nem célszerű — mondják felsőbb helyen. Meg fogják akadályozni! Üres fenyegetés. Az egyik házcsoporthóvóhely tulajdonosa bevallja, légiveszélykor kimegy a löverekbe¹⁰⁷.

Időhiány az oka, hogy nem épül meg az 1000 személyesre tervezett táróóvóhely a Bécsi-dombon. A táró bejárata az Uszoda utca végében lenne. Maga az alagút északnyugati irányban haladna a domb alatt, átlag 20 m mélységben. Alul 3 m, felül 2 m széles lenne, s a bányákban megszokott ácsolattal biztosítanák. Vitéz Karvaly József okleveles bányamérnököt bízzák meg a tervezéssel és kivitelezéssel. A szükséges anyag és szakmunkás biztosítottak tekinthető. Legkésőbb hat hónap alatt befejezik. Kar-

valynak még a díjazását is megállapítják, sőt: Hantó tanácsos akkor jelentkezik az ötlettel a polgármesternél, amikor már saját szakállára kiadta a megbízást. Ennek dátuma március 3., a határozat viszont 12-én kelt. Nincs elegendő óvóhely, ezért a lakosság egy része a Bécsi-dombra siet, pedig ott nincs biztonságban. A magyarázat jó. Nem árt leírni hozzá az évszámot: 1945. Alig három héttel az oroszok bevonulása előtt¹⁰⁸.

A menekülés útjai

A lakosság — nem törődve a hivatalokon belüli huzavonával — kialakította magának a menekülés útjait. Ki a szabadba? Erről már beszéltünk. Valaki úgy vélekedett, hogy nem kell olyan messze menni. A Szeder utca 4. sz. alá is behúzódhatnak. Kétezer embernek van ott hely, állítja¹⁰⁹. Ezt ugyan nem próbálják ki, viszont igen sokan préselődnek be az orsolyiták Malom utcai borospincéibe. Az utcát, amely a Kurucdomb északi lábánál, az ONCSA-házak és az Anger-rét (a leventék gyakorlótere) mellett vezet a Schönherr-malomig, ekkor ugyan már Lehár Ferencről nevezték el, viszont nem olyan régen, hogy átment volna a köztudatba¹¹⁰.

Abban is eltért a hatóság és a köz véleménye egymástól, hogy az Ottopal-pincék valóban az orsolyita rend tulajdonában lévő borospincék-e vagy raktárak, ahol különböző cégek szokták tartani árujukat. A legnagyobb különbség azonban az, hogy míg a polgárok szerint ezek a földalatti folyosók elsőrendű óvóhelyek (legfeljebb a berendezést kellene bővíteni), a légó-parancsnokság életveszélyes földalatti rendszernek tartja¹¹¹.

Az egész ügy úgy pattant ki, hogy özvegyasszony és lánya nem tudták kifizetni a számukra kijelölt tömbóvóhely rájuk eső árát: *„Ma a legkisebb műrostos, feltétlenül szükséges ruhadarabok is több százasa kerülnek.”* Ez ideig légiriadó alkalmával a helybeli Orsolyita rendház tulajdonában lévő Lehár Ferenc utca 48–50. sz. ház pincéjébe vonultak, az utcában lakók nagyobb részével együtt. Ez a pince a fellebbező szerint nyilvános óvóhely és a célnak kitűnően megfelel. Az 1944. szeptember 16-án született válasz: ez a létesítmény nem a közelben lakók céljait szolgálja, ezért használata tilos¹¹². A tiltással senki sem törődik: december 23-án panaszolják, nincsenek padok, miért nincsenek padok? A polgármester ragaszkodik az Ottopal névhez (sőt: a gépirónő jóvoltából az Ottó Pálhoz), állítván, hogy ez a pince sohasem volt óvóhelynek kijelölve. Földomlás veszélye forog fenn. Közben azért kiadja az utasítást, hogy vizsgálják meg az illetékesek, s ha tényleg nem alkalmas, tegyenek ki táblát: csak saját felelősségre használható. Öt napon belül várja a jelentést, ám hiába sürgeti. 1945. augusztus 3-án kerül az iratra, hogy tárgytalan¹¹³.

Az ügy mégis lezárva, mert más helyről indulva olyanok jutnak el ide, akik beleszólhatnak az ügyintézésbe. Felhívják a polgármestert, tegyen javaslatot a máris nyilvános óvóhelyként használt pincék kiépítésére. Többezres tömeg keresi fel a kialakítatlan helyiségeket. A január 5-i észrevételnek alig öt hét alatt megvan a foganatja. Elkészülnek a tervek. A rajzon a 70. „házsám” olvasható. Három darab, egyenként 55 m hosszú folyosót két ugyanolyan hosszú folyosó keresztez. ezek 4 m szélesek és 3 m magasak. Az egyik gazdasági épületből indulnak ki. A kerek 1100 m² alapterületre aligha fértek el ezek (sem lapjával, sem emeletesen, sem előírásosan).

A Légmentelmi Liga soproni csoportjának elnöke röviden leírja az előzményeket. Szerinte ezt a helyet eleinte azok a környékbeliek használták „*menhelyül*”, akiknek más lehetőségük nem volt. Utóbbi időben azonban — írja 1945. március 12-én — a város minden részéből árad oda a lakosság úgy, hogy az ottani utcaparancsnok már nyolctízezres létszámot emleget. Ezt az elnök maga sem hiszi. Külön parancsnokot állítottak oda, de a két hatósági közeg sem bír az áradattal. Már zavarórepüléskor szedik össze otthon a cókókjukat és sietnek, hogy helyet kapjanak.

Március 22-én adja írásba Kamenszky, hogy a pince óvóhellyé alakítása folyamatban van. Bő egy hetük volt még az oroszok bevonulásáig...¹¹⁴

Nyilvános óvóhelyek, az óvóhelyek nyilvánossága

A Lehár Ferenc utcai hajdani borospincék közkedveltsége nyilván azzal magyarázható, hogy a sziklás talajú domb sok méter vastag rétege biztos védelmet ígért, no és azzal, hogy a városban végig kevés volt az óvóhely, még kevesebb a nyilvánosság számára is látogatható. Az 1943 végi hivatalos álláspont szerint Sopron hat nyilvános óvóhelyet köteles létesíteni¹¹⁵. A mérnöki hivatal javaslata: fekvésénél és építésénél fogva legalkalmasabb a Ferenc József tér (ma Fő tér) 6. sz., ugyanott az ún. Fabricius-ház, továbbá a Várkerület 24. (ma 23.), a Széchenyi tér 5., Kismartoni sor 2., Rákóczi u. 39. és a Csengery utca 46. Később felkerül a listára a Balfi u. 49. sz. ház pincéje és a Vármegyeház (Fő tér 5.) óvóhelye, bár ez csak gyakorlatilag... A Fabricius-ház vég számlája készül el a leghamarabb, 1943. március 10-én. Ennek, a Széchenyi térinek és a Várkerületinek Kalmár Dezső építőmester a tervezője és kivitelezője. A két utóbbi létesítmény vég számláját ugyanazon a napon, április 4-én adja be¹¹⁶.

Hantó István, a műszaki osztály vezetője 1945. január 10-én jelenti, a II. csoport óvóhelyeinek túlnyomó többsége elkészült és használatban van. Ami még hiányzik, az munkás hiányában nem jut előbbre. A nyilvános óvóhelyek közül öt van meg, sőt egyet már ki is bővítettek, de legalább 15 kellene még, a menekültekkel növelt lakosság nagy száma miatt. Nem egészen világos, hogy ezek is nyilvánosak lennének-e. A szöveg szükségóvóhelyeket említ. Ez a kifejezés ugyanis nemcsak a műszakilag megalkuvó megoldásokat takarja, hanem a környéknek óvóhellyel el nem látott lakosai részére — (szükség)megoldás¹¹⁷.

Megjegyzendő, az óvóhelyépítés első időszakában, még a pincekataszter elkészülte előtt, bőkezűbben bántak a fogalommal: nyilvános óvóhely több mint nyolcezer ember számára létezett a városban¹¹⁸. Ilyen volt például a Templom u. 20.-ban, ahol a gyorsíróiskola működött. Táblája szerint 50 személynek, amint azt az újságíró megörökítette¹¹⁹. Aztán egyik napról a másikra eltűntek ezek a föliratok. Rögzítik a tényt az újságban, de okát nem adják¹²⁰. Az ok: megváltoztak a minősítések, bevezették a tömb- vagy házcsoporthívóhely meghatározást, s ezentúl nyilvánosnak csak az számított, amelyet nem a kijelölt házak állandó lakóinak, hanem a városban pillanatnyilag tartózkodó idegeneknek szántak.

Egyébként — ha volt üres hely — minden óvóhelyre be lehetett kéredzkedni (kivéve természetesen az I. csoportbeliek legtöbbszörét). Ebből támadtak is néha viták. Egyesek csak nappal eresztették be a bekopogatókat, félve, hogy befészkelik magukat

több éjszakára (ez inkább csak a háború utolsó heteiben vált reális veszéllyé, amikor a családok, a folytonos riadók miatt, aludni is a pincébe vonultak le).

Ami a légoltalmi pincék állapotát illeti, akár nyilvánosak voltak, akár nem, bizony sok hiányosságot tapasztalhattak bennük az ellenőrök. Ezeket azonban hiába teszi szóvá betévedt menekült vagy arra hivatott illetékes. Nincs, aki pótolja a tönkrement berendezést, a feléből-harmadából elkészült kőművesmunkákat. A m. kir. honvéd állomásparancsnokság dörgedelmes írást menesztett 1945. március 19-én a polgármesterhez: „... *tapasztaltam, hogy a város légoltalmi vezetője és légoltalmi parancsnoka a légoltalom fejlesztésével nem foglalkozik.*” További óvóhelyek kiépítésére van szükség, szilánkvédő falak, vészkijáratok, vészátjárók, felszerelési tárgyak hiányoznak. 27-ig várja a választ Kamenszkytól és Horváth rendőrfőtanácsostól. A válasz: nem időszerű. A dátum: 1945. szeptember 14-e¹²¹.

Élet a föld alatt

Egyre-másra érkeznek a felvilágosító cikkek, észrevételek, közlemények, rendeletek a felsőbb hatóságoktól. A technika pusztító találmányairól szól a rádió. Hallgatják, akiknek van készülékük. Olvassák az újságokat, nézik a plakátokat, akik tudnak olvasni. Sopronban kevés az analfabéta. De ki hinné, hogy egyes utcákban még a háború utolsó napjaiban is dobszóval hirdetik ki a közölni valót?¹²² Persze nem árt, ha több csatornán jut információ a közönséghez.

Két olyan területe van a légoltalomnak, ahol mintha megállna, vagy falba ütközne az ismeretek áramlása: az óvóhely arra szolgál, hogy használjuk, az 1941 óta — kis megszakítással érvényben lévő — elsötétítés pedig arra, hogy betartsuk. 1943 októberében ad hírt a helyi sajtó arról, hogy több városi és légoltalmi vezető vette magának a fáradságot és felkaptatott a Szent Mihály-templom tornyának cseppet sem kényelmes csigalépcsőjén, s a sisak körerkélyéről szemrevételezte a napnyugta utáni várost. Elszörnyedve tapasztalták, hány udvarban égnek rosszul álcázott villanyégők! Másnap sorozatban küldték ki a feljelentéseket¹²³. Ennek ellenére a kihágások száma továbbra sem csökkent.

Éppen úgy örökké visszatérő téma ez, mint a másik: riadókor ne sétáljunk az utcán. A sétálást persze többféleképpen lehet érteni. Megróják azt a rendőrt, aki légiveszély jelzésekor már hazazavarta a húsért sorbanállókat¹²⁴, viszont súlyos pénzbüntetésre ítélik azt az aranyfjút, aki csak azért se vonult le az óvóhelyre, pedig már vijjogni kezdtek a szirénák¹²⁵.

Mozielőadás után (ha a régebben megszokottnál korábban is ért véget) sötétben botorkálnak az emberek az utcán. Javasolják, pótolja a nagyközönség az esőtől elmosott légoltalmi jelzéseket, az úttestre és járdára festett nyilakat, hogy eltaláljon óvóhelye bejáratához¹²⁶. „*Még mindig akadnak egyesek, akik nem értik meg, hogy nem a ház falára kell helyezni az óvóhelyet jelző nyilat*” — olvasható az újságban a figyelmeztetés. Nem a falra, mert ha összeomlik a ház, a mentőosztagok nem találnak a vészkijáratához¹²⁷. A nyilvános óvóhelyeket sárga táblák jelzik, rajtuk az utca, a házszám és — néha hiányzik róluk a nyíl...¹²⁸

Az általános tájékozatlanságra jellemző vitáról számol be az egyik cikk. *Tisztázzunk egy sokakat érdeklő kérdést!* — javasolja az újságíró. Tulajdonképpen mindenki

tudja — óvatoskodik — mégsem árt leszögezni, hogy nagyriadó jelzésére kinek kell lemenni az óvóhelyre, s kinek kell fennmaradnia. Igen sokan vallják, hogy saját felelősségére bárki fennmaradhat a lakásban. Nem kell ahhoz mozgásképtelen betegnek lennie. Vagy utcaparancsnoknak, s egyéb beosztásban tevékenykedőnek. Ezek a cím nélkül fennmaradók, ha levonulásra készítetik őket, a figyelmeztetést basáskodásnak, zaklatásnak tartják. Persze, hideg van odalent. Erre is hivatkoznak a megfázástól félők. Várják a hatóság választát¹²⁹.

Illetékesek a következő szám hírvonatának legvégén fáradtan, reményt vesztve közlik: mindenre megfelel a Lakóházak légoltalma c. könyv¹³⁰.

Mások viszont kötelességtudóan húzódnak a föld alá, hogy ott folytassák közgyűlésüket. 1943 egyik hosszú riadója alatt cselekedett így a Frankenburg Irodalmi Kör¹³¹.

A fellebbezések ellenére 1944 nyarán mégis sorra készülnek óvóhelyek. A pincék megerősítésén kívül a hit erősségét is felhasználják a biztonság tudatának megteremtésére. A helyi sajtó egymás után közli az óvóhelyszentelésekről, avatásokról, megáldásokról szóló kishíreket. Több helyen oltárt emelnek, műsort adnak, adakoznak valamilyen nemes célra. Ezekben a rendezvényeken legtöbbször Kovács Gyula Domonkos-rendi atya, illetve Nagy István hitoktató vesz részt¹³². Valahol azt olvashatjuk, hogy bűnbánatot ébresztő kép kerül a falra. Más helyen minden szerencsésen megúszott légiriadó után adakoznak a perselybe (a ház nem kapott találatot)¹³³.

Hírekben és fellebbezésekben balesetekről és balesetek lehetőségéről olvashatunk. Az idegek még nem heverték ki a (az első világ)háborút, írják még 1935-ben¹³⁴. El lehet képzelni, milyen hatással vannak a szirénák az idősebb vagy idegbeteg emberekre akkor, amikor már nem babra megy a játék. Még az egészségesek is megsínylik a váratlan riasztás hangjait. És ha már — ahelyett, hogy maguk elé néznének — elindultak lefelé, lábukat törhetik a meredek lépcsőkön. Mindenki csomaggal megy le, kapaszkodni sem tud, ha van egyáltalán mibe. A felszerelés — mondtuk már — sokszor hiányos¹³⁵.

Sok mindent kell levinni a hideg, barátságtalan pincébe. Mi legyen az óvóhelycsomagban — sorolják a hosszúra nyúlt listát a tájékoztatókban. Iratoktól a pokrócig, enni-ivalótól a kispárnáig...¹³⁶ Jó ilyenkor a 48 órás Orion hőpalack¹³⁷. A cikkek között kiemelten szedett sor: „Megszólal a riadó, egyik gondom a dió!”¹³⁸

Százezer pengő értékben bunkerpapucsok készítésére kapott megbízást a Sopronmegyei Közjóléti Szövetkezet 1943 végén. Magyarázatul hozzáfűzik: szalmából készült csuhé-munka, melyet lábfejevédőnek alkalmaznak¹³⁹.

Tiszta nyereség ilyenkor a nyugodt természetű, netán humorral megáldott sorstárs. Lengyel és kéményseprő. Csak törve beszél a nyelvünket, mégis mindenkire van nyugtató vagy vidámító szava¹⁴⁰.

Nem mindig a fegyelmezetlenség az oka annak, ha kapualjakban torlódnak össze a járókelők. A középületeket lezárják, s ahogy múlik az idő, egyre több fenntartó jelenti be, hogy nem tud idegeneket befogadni. A létszám eléréséig kötelesek a házparancsnokok minden jelentkezőnek helyet adni, szögeznek le újra és újra. Ám most már fel kell tüntetni a befogadóképességet. Nem ajánlatos, hanem kötelező. Vannak, akik találva érezhetik magukat. (Megbüntették a házparancsnokot, mert légiriadókor elutasította az óvóhelyre igyekvőt — számol be róla a sajtó¹⁴¹).

MTI-közlemény figyelmeztet arra, hogy zsarolás, ha az óvóhely használatáért pénzt, mégpedig nagy pénzeket kérnek „*jelketlen kalmárszerű egyének*”.¹⁴² Ilyen soproni

esetről nem tudok. Inkább azt emelik ki itt, hogy a sok estét, számos nappali órát együtt töltött emberek között kifejlődik valamilyen családi összetartás¹⁴³. Még akkor is, ha tiszteletlen az egyik gyerek¹⁴⁴.

Az utolsó tél egyre többször hajtotta le az embereket a védelmet nyújtó helyiségekbe. A hideg miatt elmulasztott takarítás, illetve tisztálkodás és az esetenkénti vízhiány riasztó következményekkel járt. Tetves emberekről kell szólni a háború utolsó napjaiban¹⁴⁵. Nem hiába mondják többször is, hogy tisztán kell tartani az óvóhelyeket. És szellőztetni, amikor csak alkalom kínálkozik. Kérdés: ki takarítsa a nyilvános óvóhelyeket? A házfelügyelő külön díjazás nélkül. A terület ugyanúgy közös, mint a lépcsőház vagy a mosókonyha¹⁴⁶.

Eleinte még elég liberálisak a rendelkezők. Kutyát szabad levinni. Igaz, gyerekkoszít nem...¹⁴⁷ Mégis: ha van odalent elég hely, megtehetik. 1944. december 24-én — karácsonykor ugyan, de három bombázás után — már csak szigor olvasható ki a közleményekből. Az újabb rendelkezések szerint ott, ahol hatóságilag jóváhagyott és használható óvóhely van, nagy riadó esetén csak a légoltalom hivatalos beosztottjai, az ágyban fekvő és a fertőző betegek, ezek ápolói maradhatnak a lakásban, s azok, akiknek erre a parancsnok vagy helyettese engedélyt ad. Ha többen menekültek le, mint ahány hely van, a pince más részébe kell őket terelni. Beszélgetni szabad, feleslegesen mozogni nem. Dohányzás, tűz használata természetesen tilos. (Az oxigénnel takarékoskodni kell.) Szegény kutyáknak, macskáknak (más háziállat nincs felsorolva) most már sem a lakásokban, sem az óvóhelyen nincs helyük. A parancsnok ólba zárja az állatokat¹⁴⁸.

Hogyan történjék a jeladás a betemetett óvóhelyből? Szabálytalan időközökben kalapáccsal erősen ütögessék a falat, különösen akkor, ha kint csönd van — szól a jó tanács¹⁴⁹.

A Városi Moziban éppen ismeretterjesztő előadás zajlott gyerekek számára, mikor felhangzott a nagyriadó jelzése. A mozi óvóhelye néhány lépésnyire, az ún. Pricklerházban volt¹⁵⁰. Oda vonultak át. a ház találatot kapott. 1944. december 6. Akkor bombázták először Sopront. Por és füst.

Amikor a fojtogató levegő tisztulni kezdett, a mozi igazgatója megkönnyebbülten nézett föl a gyerekek köréből Nincsenek elzárva a külvilágtól: látszik az ég¹⁵¹.

Még néhány apróság

Sopron legendás hírű főhadnagya címen ír a Soproni Hirlap 1944. december 23-i számában arról a tisztról, aki versel, építész és főhadnagyként fáradhatatlanul mentette az embereket a bombázások után. Akadt köztük olyan, akit 34 óra után ástak ki, s teljesen rendbe tudták hozni.

Nevet nem írnak. Gallus Lászlóra gondolunk. Építész mérnök, verseit közölte a sajtó, azelőtt cserkész, akkoriban katona volt. „*Míg mozogni tudunk, segíteni kell embertársainkon!*” — mondotta.

A m. kir. Szombathelyi III. Rendőrkerület parancsnoka 1945. január 7-ével Sopron város légoltalmi parancsnokságával, teljes és önálló parancsnoklói jogkörrel dr. Horváth József m. kir. rendőrfőtanácsost bízta meg. Addig — Molnár János eltávolítása után Szombathelyről áthelyezve a város légoltalmi parancsnoka volt ugyan, de alárendeltségi

helyzetben. Nagy, sőt nagyobb hatalom — vélhetné valaki. Nagy? A következő apróság éles fényt vet az akkori zilált állapotokra: Horváth 1944 novemberétől hiába kér lakásába telefont...¹⁵²

Nem érdektelen, hogy milyen módon adták tudtul a közeledő veszélyt a lakosságnak. 1944. március 15-től a honvédelmi miniszter az alábbi rendszert léptette életbe. A rádió beszünteti a mű-sor sugárzását. A légó szervei a helyükön. Légi veszély és zavaró repülés csak egyes riasztott körzetekre vonatkozik. „Légi veszély! Légi veszély!” És az érintett körzet földrajzi neve kétszer. Budapest I. ugyanígy jelzi a zavaró repülést, ha van rá idő. Légi veszély van akkor, ha a gépek megközelítették a körzetet; zavaró repülés, ha néhány gép már be is repült. Éjszaka ilyenkor kikapcsolják a közvilágítást. Feloldás: „Légi veszély elmúlt!” A zavaró repülésé: „Légoltalom, pihenj!”

A nagyriadó: a rádióból a „Légoltalom, vigyázz!” szavak hallatszanak és a földrajzi megjelölés. A földrajzi elnevezéseket később fogják közölni a lakossággal — ígérik. Ez nálunk azért is fontos volt, mert sokan a németországi (volt osztrák területekről sugárzott) légoltalmi jelzésekre figyeltek, amiből néhányszor zavar támadt¹⁵³.

Ez a rend már 1944. szeptember 16-tól megváltozott. A légiveszély jelzése: a szirénák félperces egyhangú, egyszeri bűgása. Éjszaka már ekkor leoltják a közvilágítást. Nappal, meghatározott helyeken, sárga alapon piros betűkkel írt Légiveszély-táblát tesznek ki. A riadó: háromszor egymás után üvöltő szirénahang. (Falun félreverik a harangokat.) Vége: kétszer egyhangú jelzés. Ez a légiveszély vége is. Akkor is, ha nem volt riadó. A zavarórepülést ekkor már külön nem jelzik szirénával, táblákkal. A sötétben mindenki jobb oldalon haladjon. És ne száguldjon kivilágítatlan kerékpárján a szabadba¹⁵⁴.

November 3-án újabb változásról tudósítanak: „Az ellenséges repülőalpok közelsége folytán az ország egész területét állandó légiveszély állapotában levőnek kell tekinteni.”

Kényszerzubony

Békében is tapasztalható agresszivitás a mindennapok során, hát még háborúban. A tömbóvóhely ellen tiltakozók egyike szerint nincs olyan rendelet, amely arra kötelezhetné, hogy légitámadás esetén családi házát elhagyva, idegen ház pincéjébe menjen. Különben is olyan területen lakik, amelyre a hivatalos emberek kimondták: hatósági segélyre bombatámadás esetén alig számíthatnak. Elsősorban nem a kis családi házak, hanem a nagy épületek segítségére kell sietniük¹⁵⁵.

A Kölcsey Ferenc utca környékén néhányan nagyon fel vannak háborodva a házcsoport-óvóhely kijelölése és a költségek elosztásának aránya miatt. Részletes adatokkal szolgálnak arra vonatkozóan, hogy a kivételezetteknek mekkora az eltitkolt jövedelmük. Az egyiké a havi 27 000 P-t is meghaladja, mégis alig kell fizetnie hozzájárulást. Egyenesen okirat-hamisításra kell gyanakodni — állítják.

Fellebbezésüket elutasítják, ám most az egyszer nem olyan röviden, mint más esetekben. „A füllebbezésben a hatósági közegek munkájának lelkiismeretességét kétségbevonó kitételek vannak, melyeket a legerélyesebben visszautasítok, annál is inkább, mert a hatóság számításainál alapul vett adatok a háztulajdonosok saját

bevallása szerint [!] vétettek figyelembe.” Nem tételezi föl, hogy megtévesztették volna őket — írja Obendorf Károly¹⁵⁶.

Ugyanonnan mások hasonló hangnemben tiltakoznak, viszont nem a polgármesternél, hanem egyenesen a honvédelmi miniszternél, kétségbe vonva a város vezetőjének illetékességét. Obendorf onnan kapja meg az iratokat 1944. szeptember 26-án, de már nincs ideje elintézni a háború végéig...¹⁵⁷

Nyilván történt néhány igazságtalanság, s az sem csodálható, ha ezek láttán-hallatán emberek elvesztik a józanságukat. Megbüntettek egy vasutast, mert megfenyegette a légóparancsnok-helyettes — írják az újságcímbe. A szövegből aztán kiderül, hogy nemcsak megfenyegette, hanem meg is cibálta a haját. Elítélték, de próbaidőre felfüggesztették büntetése végrehajtását¹⁵⁸.

Valakit azért ítéltek el, mert fűgét mutatott a házparancsnoknak. Ez az eset is, mint az előbbi, 1944 szeptemberében történt¹⁵⁹. Még januárban kényszerzubbonyt kellett húzni egy munkásra. Riadó alatt sétált az utcán. A rendőr figyelmeztette, hiába. Be kellett kísérnie. A fogdában dühöngeni kezdett, csak a kényszerzubbony csillapította le¹⁶⁰.

Bombák a szemételepen

Mi már tudjuk, mikor lett vége a háborúnak, de azok, akik akkor a föld színe alól ki sem merészkedtek, csak sejtették, hogy az 1945 márciusára jellemző állapotok már nem tarthatók sokáig. Az aljegyző még 1944 novemberében jelenti, hogy a Festetics-majorban elhelyezett nemzetőrszázad a város tulajdonát képező épületfát és szőlőkarókat tüzeli el¹⁶¹. Hogy tavaszig még mennyi mindent égettek el, tetek tönkre, nemcsak a bombák, arról a szemtanúk azóta megjelent írásai úgy-ahogy beszámolnak. A „felszabadulás” pusztításairól még úgy sem. Kimutatások sem igen vannak. Ide számítható az az anyag is, amit be nem vált, vagy eleve fölösleges építés során használtak fel.

Volt azért olyan is, aki ezt a fajta pazarlást meg tudta akadályozni. Radványi Róbert GYSEV-felügyelő a Hunyadi utca 37-ből 1944. április 29-én felmentést kér óvóhelyépítés alól. Arra kötelezték, hogy két másik, azóta eltűnt háztulajdonossal együtt 26 személyes óvóhelyet létesítsen. Ennyi pénze nincs. A véghatározat sokára tett pontot az ügy végére. Radványi csak 1945. május 3-án lélegezhetett fel. Már nem kell építkeznie. Az ügghöz tartozik, hogy az illetékesek 1945. március 24-én többek figyelmét felhívták (Radványiét is), hogy most már csináljanak valamit az óvóhelyeikkel. Valószínű, mások nem vették komolyan az írást, talán itthon sem voltak, ezért nem is válaszoltak rá. Kötelezettségük azóta talán mégiscsak elévülhetett...¹⁶²

1945. március 16-án a Zárányi és a környező utcák lakói jelzik, hogy a katonaság a Zárányi és Pozsonyi utcák közötti szemétdömbbe dobja a (város területéről begyűjtött) leszerelt és fel nem robbant bombákat. Most már 14 darab fekszik ott. 500-1000 kilósak — írják. Félnek, mert ezekben van még robbanószer. Kérik, hogy távolítsák el a bombákat és vigyék valamilyen lakatlan területre, nehogy szörnyű veszélynek legyenek kitéve a környékeliek. És ne használják többet robbanószer felhalmozására a szemételepet. 1945. szeptember 28-án jelentik, hogy a tűzszerész járőr eltávolította a bombákat¹⁶³

Ez a járőr a város katonai kiürítésekor nem hagyta el szolgálati helyét, hanem a város megbízásából folytatta a fel nem robbant bombák veszélytelenítését. Csak munkájuk befejeztével szereltek le. Szirmay Tamás, a parancsnok, hat beosztottja számára nagyobb összegű segélyt kér, hogy hazautazhassanak. Megkapják. Azon kívül a köszönet sem marad el, amit áldozatos munkájukért teljes mértékben megérdemelték¹⁶⁴.

Nem úgy a tűzoltók főparancsnoka. S ez a hír még ide kívánczok. A magyar rendőrség soproni kapitánysága (már nem a régi kapitányság) jelenti a polgármesternek (ő még a régi), hogy Obendorf Károlyt őrizetbe vette és 1945. május 9-én — az európai háború utolsó napján — az iratokat és az őrizettest a népbiztonságra küldte. Vajon miért?¹⁶⁵

Az bizonyos, hogy ezt az aktát már nem ő intézte el.

JEGYZETEK

¹ Hárs Alice tanítónő levele bátyjához, H. Györgyhöz Sopronba, 1942. szept. 17. — A két támadás szept. 4-én és 9-én éjjel zajlott le. Nálunk, Sopronban, csak napokkal később volt riadó, akkor is csak néhány perces. Uj Sopronvármegye (a továbbiakban: UjSvm.) 1942. szept. 14. 1. o.

² 1941. ápr. 7., vasárnap, 10.23-tól 10.26-ig tartott. UjSvm. 1941. ápr. 7. 5. o. (Délutáni lap.)

³ Ld. néhányat a Soproni Szemle (a továbbiakban: SSz.) 1994, 380—383. oldalain. Kiegészítésül: dr. vitéz Fábry Dániel ezredes, az Országos Légvédelmi Parancsnokság éléről, 1938. aug. 17-én 10–12 óráig tartott előadást a légvédelemről és légoltalomról a József Nádor Műegyetem Bánya-, Kohó- és erdőmérnöki Karán rendezett Nyári Egyetemen, Sopronban. Már febr. 9.-től levelezésben áll a város polgármesterével, de nem sikerül gyakorlati bemutatót összehozni: S(oproni) L(evéltár). 2827/1938. febr. 12., továbbá 4688/1938. márc. 12. stb. [Légoltalom a passzív, légvédelem az aktív védekezést jelenti, tehát az első az óvóhelyépítés, a második az ágyú és vadászgép. Laikusok gyakran összemosták a kettőt.]

⁴ SSz. 1982, 117. o. az 1944. okt. 15-én a Gestapó és a nyilasok által túszként letartóztatottak között. További sorsáról uo. 212. o. Korábbi jó minősítéséről: Vécsey Aladár ezredes, a m. kir. 4. honvéd vegyesdandár légvédelmi parancsnoka Pécsről megtekinteni Sopron légoltalmi munkálatait *mint egészen különös mintaszzerű felkészültséget* 1938. jún. 4. SL. 09792/38. jún. 1. Válasz 2-án: szívesen látják. — Szurmay dicsérete SL. 02633/44. febr. 8. A látogatásról: Soproni Hírlap (a továbbiakban: SH.) 1944- febr. 19. 3. o. A Bp.-i Közlöny febr. 22-i száma az orsz. légó parancsnoki állás megszervezéséről szóló rendelkezést, erről SH. 1944. febr. 24. 5. o.

⁵ Tél tábornok. UjSvm. 1942. aug. 5. 1. o.

⁶ Gallus László építésmérnök cikke. SH. 1935. jan. 13. Volt, akit már 1937-ben köteleztek 14 személyes óvóhely építésére új háza alá: SL. 13911/44. júl. 3. Major József, Deák tér 70. Erről 1944-re elfeledtek, s távollétében új óvóhelyet jelöltek ki neki a pincekataszter felvételekor. Fellebbezését elfogadták.

⁷ Vági István egyetemi tanár szabadegyetemi előadásáról: SH. 1935. nov. 21. 4. o.

⁸ SL. 23302/38. dec. 11. A Sopron körüli légvédelem valós helyzetéről : SL. 18241/42. szept. 23. A köz. biz. szept. 10-i ülésén Kamenszky polgármester közli, hogy aktív légvédelme sajnos nincs Sopronnak. Eltekintve az utolsó háborús hónapok néhány menekült alakulatától, végig ez a helyzet. A legközelebbi légelhárítás Süttörön volt, ill. a németeké Oggauban (Oka).

⁹ Idézet a SSz. 1994, 388. o.-n.

¹⁰SH. 1944. szept. 3. 2. o.

¹¹ Nemenz Irén: Akikkel nem vállalhatunk közösséget. SH. 1944. szept. 29. 3. o. A főiskolások (egyetemisták) válasza: SH. 1944. okt. 4. 4. o., Nemenz újabb cikke: uo. okt. 5. 3. o.

¹² SH. 1944. okt. 26. 2. o. (Előzetes.)

¹³ Veress D. Csaba: Veszprém megye és a Szövetséges Hatalmak stratégiai légitámadásai a második világháborúban. In: Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 15. Történelem. Veszprém, 1980.E szerint már márc. 17-én bombázták a Dunántúlt. Ld. 180. o.

¹⁴ Dr. Ullein-Reviczky Antalné angol nyelvű rádióválasza Londonnak. UjSvm. 1941. ápr. 16. 2. o. Az angol származású nő hűsvéthétfőn élő adásban védelmezi Magyarország szerepét a Jugoszlávia elleni háborúban. Ullein-Reviczky az Erzsébet u. 21. (ma 13.), akkor földszintes ház tulajdonosa. Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 187. o. Ld. még SSz. 1994., 385. o. 23. jegyzetet. Soproni voltáról: Dr. Ullein-Reviczky Antal — stockholmi követ. UjSvm. 1943. szept. 16. 1. o.

¹⁵ Lakatos István: Sopron — Anno MCMXLIV—MCMXLV. (Részlet a szerző Két világ tanúja voltam c. művéből.) Soproni Füzetek '81, 186. o.

¹⁶ Már augusztusban. Az okt. 13-i légi fényképet ld. a SSz. 1983, 328. o.-hoz csatolt mellékletként.

¹⁷ Az adatok Heimler i. m. 33. o.-án.

¹⁸ ONCSA = Országos Nép- és Családvédelmi Alap.

¹⁹ A régebbieknél bizony utólag kellett pótolni a hiányokat. Az első soproni társasházak — Hárs György tervezésében és kivitelezésében — Kis J. u. 1. és 3., 1931-, ill. 1932-ből. Még az 1935-ben engedélyezett Udvarnoki u. 2.—Alsólőver u. 15. társasház (Tervező: Winkler Oszkár) óvóhelye is utólagos építés.

²⁰ Kamenszky Árpádnak, Sopron sz. kir. thj. város polgármesterének jelentése, 1942. október—1943. október. Légmentő a 90. o.-tól. Az első légó-kiadások lég- és gázvédelmi bizottság megalakításával függenek össze 1931-ben: SL. 8343/1931. jún. 2. 1937-től a hitelt 30 000 P-re tervezik, de kérnek hozzá államsegélyt. 1943. ápr. 1-jén már 272 914,89 P a légó-kiadás.

²¹ Dr. Pinezich István ügyvéd (1879—1962), egy időben a Soproni Katolikus Konvent elnöke, az Egységes Városi Párt elnöke stb.

²² A választmányi ülésről: SH. 1940. jan. 11. 3. o., a közgyűlésről: SH. 1940. jan. 30. A háztulajdonosokra súlyos terhet ró a légvédelem: Schármár Károly felszólalása 1937. dec. 29. SL. 00456/1938. jan. 8.

²³ Pinezich első javaslata: SL. Sopron thj. kgy. jkv. 1937. okt. 11.

²⁴ UjSvm. 1940. szept. 4. 6. o. Mórítz István irodai alkalmazott a XIV. ügyosztályon 1937. szept. 20—1945. jún. 1., ld. SL. 06413/45. máj. 19.

²⁵ Szombathely 1940. szept. 20. a Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban H. M.) 82157/el. lgv. 1940. sz. rendelet 5. §.: egy-egy alkörzetben 800—1200 épület és 8000—15 000 lélek. legyen.

²⁶ A H. M. hozzájárult 119590/el. 35.—1944. sz. rendeletével, hogy Sopron a hatósági légmentő végrehajtó szolgálatát további rendelkezésig váltórendszer szerint láthassa el. Egyik feltétele: válságos helyzetben meglegyen a szükséges létszám. Előzmény: már hajlott a város arra, hogy áttér a tartós szolgálati rendszerre, de ezt csak úgy engedélyeznék, ha az anyagi terheket vállalja. Erre az iratot ad acta teszik. Amúgy is késő: a miniszteri leirat 1945. márc. 21-én kelt. — A kórház nehezményezi, hogy 1945. febr. 22-én csak hárman jöttek el a beígért tíz helyett a betegek leszállítására az óvóhelyre. SL. 03436/45. febr. 24. — A Hadművelési Terület Polgári Közigazgatásának vezetőjét (Velem) értesíti a polgármester (SL. 02535/1945. V.), hogy a dec. 6-i és 18-i légmentő romjainak eltakarítása munkaerőhiány miatt teljesen megakadt. Katonaszolgálatot kérnek, de nem kapnak: SL. 02535/45. febr. 7. De amíg zsidó munkaszolgálatosok vannak Sopronban, azok közül 20-at rendelkezésre bocsátanak.

²⁷ Obendorf Károly: A polgári légvédelem soproni megszervezésének tervezete. SH. 1936. ápr. 26. 6. o.

²⁸ Szombathelynek 1939. szept. 4-én jelentik azon gépjárművek adatait, amelyek katonai igénybevétel alóli mentesítését kérik. A kérelemben egy Magomobil és két Rába gyártmányú motoros fecskendő szerepel, valamint egy Fiat gyártmányú fecskendő, amit autóval kell szállítani. Részletesebb a SL. 10559/43. jún. 1. számú, ugyancsak Szombathelynek szóló akta: az N 002 rendszámú, 600 liter percenkénti vízsugárra képes autófecskendő, sebessége 40 km/ó, férőhely 7 fő, 2 gépkocsival szállítható fecskendő, NC 012 rendsz., 400 l/p, 70—80 km/ó, 6 fős és az NC 003 rendsz., 400 l/p, 50—60 km/ó, 10 fős; 2 gépkocsival vontatható fecskendő, az egyik rendszámmal való ellátása azonban még „folyamatban”. Motoros létrájuk nincs. Van még egy öntözőgépkocsi 4800 literes tartállyal, 3 mentőautó (az egyik a Magyar Orsz. Mentő Egyesületé), külön egy mentőautó a kórházban, s volt még 1938-ban a tűzoltóknak egy Csepel motorkerékpárjuk is. Nagy teljesítményű új tűzoltókocsit szereztek be, írja az USvm. 1943. aug. 13. 3. o.

²⁹ SH. 1934. szept. 29. 3. o. SL. 25073/44. nov. 18. Szeged Magirus gyártmányú tűzoltólétrája 3 nőtlen tűzoltóval Fertőrákosra került, ahonnan „megfelelő helyre” irányítják őket. A székesfővárosi tűzoltók elhelyezéséről intézkedés a SL. 26334/44. dec. 6. aktában.

³⁰ SL. 02512/43. febr. 6. A H. M.-től. Légó-vezető: Boleman Géza egyetemi tanár.

³¹ SL. 02911/43. febr. 11. A légó-vez. Sólyom Jenő egy. ny. r. tan. I. csop., egy épület. Az Erzsébet Tud. Egyetem kérésére a H. M. 1943. jún. 30-án hozzájárul ahhoz, hogy a III. csop.-ba kerüljön. Mivel átlag 20 főnél többen vannak, úgy kell kezelni, mint a légó-t önállóan ellátó házakat. SL. 12849/43. júl. 3.; valamint 16240/43. aug. 24.

³² A templomok a 168041 eln. 35.—1943. H. M. rend. szerint a III. cs.-ba tartoznak.

³³ A H. M. nem menti fel Sopron-pusztát a II. cs.-ba sorolás alól, mert az értékhatárokat felülmúlja. Nem kerül többre a városnak — mondják — mint ha a III. csoportba kerülne, mert a költség megoszlik a város mint tulajdonos és a bérlő között.

³⁴ A 81 tételes kimutatás a II. cs.-ról: SL. 05871/42. márc. 21.

³⁵ H. M. 84982/el. Igv.—1940. sz. rendelet.

³⁶ SL. 02480/1939. febr. 6. A honvédség kiépítésével kapcsolatban a hadtestek (a régi vegyesdandárok) kerületeinek határai megváltoztak. Veszprém és Sopron, Székesfehérvár helyett, ezentúl Szombathelyhez tartozik, írják jan. 31-én.

³⁷ A rendeletek 1944-ben jelentek meg, a legutóbbi a Bp.-i Közlöny 1943, 142. sz.-ban.

³⁸ Ez a Légoltalmi Közlemények 1944. májusi számában jelent meg. SH. 1944. júl. 20. 3. o.

³⁹ SL. 10569/44. máj. 24. Az óvóhelyépítés miniszteri biztosa, Krompecher László építészmérnök (korábban szoros kapcsolatai voltak soproni műszaki körökkel) decentralizált kiutalási rendszert vezet be. — Ivánkay kivitelező mérnök jelzi, hogy 1944. nov. 13-án megállapodtak a kivitelezők: felemelik munkásaik bérét. Meg akarják tartani őket. — 165 q felsőgallai portlandcementet utal ki Krompecher Baumann Bélának, de a Keresztény Iparosok Országos Szövetsége ebből 20—20 q-t két másik kivitelezőnek juttat „a készítés gyorsítása érdekében”. Ilyen is megtörténhetett.

⁴⁰ Kalmár Dezső az UjSvm.-ben a 1941. jún. 29-i sz.-tól 1941. jan. 5-ig 17-szer hirdet, Boór Nándor 1940. jún. 12-től 1941. jan. 12-ig uo. 15-ször. „*Pénzét be akarja fektetni? Vegyen bomba- és gázbiztos fedezéssel ellátott társas-lakást Radics építési vállalkozónál*” szöveg uo. 1940. máj. 17-től stb. Weidinger István asztalosmester Óvóhely-berendezéseket — asztalt, padot, falifogast, létrát, nyugágyat, hordható klosett W.C.-t — ajánl uo. folyamatosan. Stb.

⁴¹ SL. 19906/1944. szept. 25.

⁴² SL. XV. 4/940 12. 1001—1199. jelű iratcsomóban.

⁴³ UjSvm. 1941. júl. 3.

⁴⁴ Németh Alajos: Sopron könnyes-véres dátumai. Sopron, 1993. Az utcakereszteződésről a 67—68. o.-n. (1945. febr. 21-i esemény.) A Zita-otthon alatti óvóhelyről 29 halottat, a Pócsi u. 6. sz. alól 25-öt, a Kőfaragó tér 6—7. alól 68-at ástak ki 1945. márc. 4-én (70—71. o.).

⁴⁵ Kamenszky i. m. 93. o.

⁴⁶ UjSvm. 1941. máj. 14. 3.

⁴⁷ SH. 1940. aug. 14. 4. o.

⁴⁸ SL. 02597/39. febr. 7., 02598/39. febr. 7. (A Panoráma útról is.)

⁴⁹ Víztelenítés: SL. 05128/1944., felfakadt talajvíz: 05028/45. márc. 21., felszerelés, permetezés: 04355/45. márc. 9. stb. — Gallus László szemléje: 00535/45. jan. 10.

⁵⁰ A villanyvezeték hibái: SL. 01348/43. jan. 20., áramkimaradás: 08677/44. máj. 2. stb. — Hóésés okozta a téves légiriadót. SH. 1944. ápr. 2., Miért maradt el tegnap a légiveszély lefűvése? SH. 1944. aug. 25. 5. o.

⁵¹ SH. 1944. aug. 30. 2. o.

⁵² A szöveget a 10547/154 kgy/1938. V. sz. alatt fogadták el szept. 30-án. A belügyminiszter száma: B. M. 107.113/1938/IV.

⁵³ SL. 10547/1938. jún. 10. A legfontosabb változtatás az öt közül: a 3. §.-hoz 4. p.-ot kellett fűzni arról, hogy emeletréépítés esetén is olyan legfelső földem kell, mint az új házakon. Ennek megfelelően vette tudomásul a közgyűlés 1939. júl. 19-i rendkívüli ülésén 9276/72 kgy/1939 V. sz. a.

⁵⁴ A lakóházak száma belterületen 1935. dec. 31-én 2677 volt. Ld. Heimler i. m. 34. o.

⁵⁵ „A beérkezett fellebbezések a csoportos óvóhelyek zömét érintik.” SL. 15612/1944. júl. 29. Az V. ügyosztályhoz. Határozat született kb. 1500 db, fellebbezés 400 db. — A zsidók kilakoltatásáról utólag: SL. 19084/44. szept. 14. (Az Újteleki u. 6. ügyével kapcsolatban.)

⁵⁶ Heimler i. m. 34. o.: a belterületen lévő 8410 lakásból egyszobás 3898, kétszobás 2435, háromszobás 1215, négyszobás 528, négynél több szobás 333. (Hiba van az összeadásban.) Kimutat ezeken kívül 107 ínséglakást.

⁵⁷ a kiegészítő szabályrendelet hatálya az Ikva sor—Ikva—Híd utca—Mikes Kelemen utca—Kuruc körút déli szakasza—a kórház keleti kerítése—a GYSEV pályatesté—a MÁV pályatesté—Tóth Antal utca—a tervezett külső körút (a Besenyő utcától a Somfalvi útig)—Somfalvi út—Flandorffer(ma Táncsics) utca—a tervezett belső körút (kb. a mai Teleki Pál u.)—Lackner Kristóf utca—Patak utca által határolt területre terjedt ki. Később az egész városra.

⁵⁸ SL. 18740/44. szept. 9. A Csengery u. 52—58. házcsoport óvóhelyének tulajdonosa — U. M. — a löverekbe menekül. „Nem célszerű” kimenni. SH. 1944. ápr. 19. 1. o. — Dr. Verő Józsefnek és családjának az Ősz u. 4.-ből a 6.-ba kell átvonulniok, de két beteg és több kisgyerek van. (13916/44. júl. 3.)

⁵⁹ 1940-ben még épülnek házak óvóhely nélkül! Ld. Magánépítési mutató 1940: a Zsilip u.—Képezde (ma Csatkai E.) u. sarki nagy bérház, a mai Pázmány P. u. első házai. Szegények a Felsőbüki Nagy Pál u. lakói vagy azok, akik, Bánfalván földbe vajt bunkereket készítenek, talpfával kibélelve. Némiyiken még ajtó is van, olvasható a SH. 1944. máj. 13. 4. o.-án. Beszélnek a karmeliták pincéiről, alagútjairól is.

⁶⁰ A légoltalmi ügykör ellátásával a tűzoltóügyosztály volt megbízva, előadó a tűzoltó-főparancsnok. Ezt a címet Obendorf Károly 1940. ápr.-tól viselhette. Ld. UjSvm. 1940. ápr. 23. 5. o.

⁶¹ SL. 23946/38. dec. 29. Pinezich 1938. szept. 30-án javasolja, hogy 1–2 heti takarmányt tarthassanak a padláson. Válasz: akár 3–4 hetit is lehetne.

⁶² Molnár János jav.: SL. 03300/1939. febr. 17.

⁶³ Obendorf: SH. 1941. ápr. 10. 4. o.

⁶⁴ Gallasy 1942. dec. 2-án írja, SL. 23648/42. nov. 4. [!]

⁶⁵ SL. 25008/43. dec. 18.

⁶⁶ Halasztást kérnek 1944. márc. 31-ig.: SL. 25420/43. dec. 23. — 05540/43. márc. 19.

⁶⁷ Laehnenek: SL. 06740/1943. Pm. A polgármester sürgetései 1943-ban: aug. 2., 16., 28. Mi van a lomtalanítással, kérdi 1944-ben: márc. 18., ápr. 8. és 20., jún. 1. és 19., júl. 15.

⁶⁸ Szombathelyről aug. 25-én: SL. 16466/43. aug. 27.

⁶⁹ Kamenszky vitéz kónyi Kiss László ny. vezérőrnagynak, elnöknek: SL. 25008/43. dec. 17.

⁷⁰ A válasz az ügyosztálytól: júl. 2. (a polgármester júl. 25-én veszi át!).

⁷¹ A táncmulatságról: UjSvm. 1941. aug. 6. 2. o.

⁷² SSz. 1994, 393—396. o.

⁷³ Meg kell építeni: UjSvm. 1940. szept. 6. 6. o., elhalasztották jövő tavaszra: UjSvm. 1940. szept. 21., kötelező megépíteni: SH. 1944. jan. 28. 5. o., az építés anyagi előmozdítására hitel: SL. 19486/44. szept. 19., 21423/44. okt. 10. stb.

⁷⁴ Pincekataszter-tanfolyam: SL 18065/43. szept. 18., Obendorf jelentése uo. 1943. okt. 7.

⁷⁵ A pincekatasztert felterjesztik: SL. 18065/43. szept. 18. sz. aktához csatolva.

⁷⁶ A polgármester elrendeli az előmunkálatokat: SL. 19084/943. V. (szept. 29.)

⁷⁷ Uo. véghatározat: 1944. ápr. 1.

⁷⁸ SH. 1944. máj. 12. 2. o.

⁷⁹ SH. 1944. aug. 10. 2. o.

⁸⁰ SH. 1944. júl. 11. 3 o.

⁸¹ SH. 1944. máj. 26. 3. o.

⁸² A Jókai u.-i ügy: SL. 11907/44. jún. 9. a fellebbezés — 7725/44. volt a határozat száma.

⁸³ SL. 13021/44. jún. 21.

⁸⁴ SL. 11482/44. jún. 3. Massarik Károlyné Seyring Alíz Színház u. 35. A zsidóknak máj. 15-ig kell a kijelölt városrészekbe költözniük. SH. 1944. máj. 14. 4. o. Özv. Schekolin Jánosné (Újteleki u. 6.) szerint jún. elejétől áll üresen a háromszobás lakás a házában, a zsidók kilakoltatása következtében. SL 19084/44. szept. 14.

⁸⁵ Khoór Ödön kórházi főorvos fellebbezése SL. 12587/44. jún. 17. Az eredeti 7725/944. XIV. légószámon (máj. 13.) Özv. Lóskay Gáborné Pfeiffer Irma tulajdona az Újteleki u. 10., a Berzsényi D. u. 11. ház is. Ld. Heimler i. m.

⁸⁶ SL. 15612/1944. V. júl. 29. Bergmann (Boronkai) Pál főmérnök írja.

⁸⁷ SL. 14651/44. júl. 12. Özv. Mattesz Jánosné fellebbezése.

⁸⁸ 1944. aug. 17. (Exp. 28-án.)

⁸⁹ SL. 13497/44. jún. 26. Preisinger Mihály fellebbezése.

⁹⁰ SL. 01977/1937. febr. 3. a városházi iktatószám. A főispán 749/1936. saját számon küldte, a polgármester febr. 16-án intézkedett.

⁹¹ SL. 18641/44. szept. 6. Kremser és neje (képv. Laehne) a 12129/44. XIV. ellen. Windisch Gusztávné 12129/44. jún. 12. K. S. újabb fellebbezése: 22098/44. okt. 19.

⁹² 559/1943. Légó Szombathelyről nov. 28-án. Ér. dec. 3.

⁹³ SL. 13019/44. jún. 21. Káposztás u. 5., 7., 9., 11., 13. és Selmei u. 30., házparancsnok Szikrai Mihály Káposztás u. 9.

⁹⁴ SL. 13403/44. jún. 24. Dr. Tóth Ferenc, Balogh Kovács Sándor (ma Mikoviny) u. 25.

⁹⁵ SH. 1944. ápr. 16. 5. o.

⁹⁶ Győről jelentik, hogy egy egyszerű, fedett futóárkban a Megyeház utcában mindenki megmenekült, pedig az 500 kg-os bomba mellette esett le. SH. 1944. ápr. 21. 5. o.

⁹⁷ SL. 07180/44. ápr. 17. Engedélyezi máj. 3. vitéz Tamás, a városi erdészettől.

⁹⁸ SL. 08814/44. máj. 3. Részben városi telken, részben az evangélikus konventén stb.

⁹⁹ SH. 1843. aug. 17. Kevés az óvóhely, nagy az átmenő forgalom, létesítsenek óvóárkokat a Deák téren. SH. 1943. nov. 24. 4. o.

¹⁰⁰ SL. 07114/44. ápr. 15.

¹⁰¹ SH. 1944. okt. 25. 2. o., nov. 24. 4.o. Födémekkel látják el: SH. 1944. júl. 11. 4. o.

¹⁰² Cikkek e tárgyban: Svm. 1938. szept. 1. 2. o., Svm. 1938. szept. 13. 4. o. A Svm. (Sopronvármegye) az Új Sopronvármegye elődje. — SL. 23949/38. V. sz. Sopronyi-Thurner Mihály polgármester 1939. jan. 16-án válaszol Pinezich javaslatára. A légó ügyosztály 2474/1939. febr. 6. XIV. sz. alatt 1939. febr. 17-én iktatott szakvéleménye: alkalmatlan.

¹⁰³ SL. 00057/45. jan. 3. Deák téri patak boltozatának óvóhelyé való kiképzése. Nézze meg a mérnöki hiv. és a Légó parancsnokság, utasítja őket a polgármester. Jan. 5-én újra, 16-án szintén stb.

¹⁰⁴ SH. 1939. jan. 22. Valaki beadja a városházára: SL. 01975/1939. jan. 28.

¹⁰⁵ SL. 02026/39. jan. 30., újságban a „nem”: SH. 1944. jan. 223. 4. o.

¹⁰⁶ Haas Ferenc siegendorfi (Cinfalva) lakos fellebbezése: SL. 13261/44. jún. 23. Kárpáti János a két Ikva-híd közötti részre javasol földbevéjt óvóhelyeket: SL. 13589/44. jún. 27. A Patak u. 24.-ben, tehát a közelben lakik.

¹⁰⁷ SL. 18740/44. szept. 9. Ugrinovits Mátyás, Csengery u. 56. Ld. az 58. jegyzete t.

¹⁰⁸ A 9. honv. ker. parancsnokság a Bécsi-domb alatti óvóhelyekre építési engedélyt kér: SL. 23934/1944. nov. 7. Vitéz Karvaly ügye: SL. 04221/8. gy. ht./945. V. sz. (márc. 7.)

¹⁰⁹ SL. 21254/44. okt. 7. Javasolják, hogy menjenek a Halász utcaiak a Szeder u. 4.-be.

¹¹⁰ 1940-ben, ld. Soproni Címtár 1992—93. Sopron, 1992, 33. o.

¹¹¹ Ottopal-pinceként nevezve: SL. 04835/45. márc.17. A 02756/45. febr. 12. hivatalos irat (a nyilvános óvóhelyé való kiépítés terveivel) raktárról beszél. Sohasem volt óvóhely, életveszélyes: 26996/44. dec. 23. Szekula József panaszára válaszul. Heimler i. m. 166. o.: a 48–50-re írja, hogy az Orsolyita-rendházé, jegyzetben: előbb Ottopal borpincéje.

¹¹² SL. 15054/44. júl. 16. Özv. Balikó Béláné, Lehár F. u. 14. fellebbezése. A véghatározat: szept. 16.

¹¹³ SL. 26996/44. dec. 23., ld. a 111. jegyzet.

¹¹⁴ SL. 04835/45. márc. 17.

¹¹⁵ SL. 24694/43. dec. 15.

¹¹⁶ Valamennyi ház magántulajdon. Végszámlát csak a munka befejezése után adhattak. Ld. SL. 25741/43. XIV., 08745/1944. V. (máj. 10.) stb.

¹¹⁷ Téglá és mész van, cement kis mennyiségben. Csak százak elhelyezéséről van szó: SL. 02756/45. febr. 12. szerint a Fabricius-házban több mint 200.

¹¹⁸ 8718 személy részére elkészültek a nyilvános óvóhelyek Sopronban. SH. 1938. okt. 26. 3. Felsorolással. A Svm. 1938. szept. 10. 5. o. beszámol arról, hogy Győrött megépül az első ötszáz személyes „légtalmi védőhely”. — SL. 00707/45. jan. 13.: jav. a légó parancsnok a Ferenc J. tér 4. (Kossow-ház) pincéjének nyilvános óvóhellyé nyilvánítását. Hatszáz is elférhetnének ott.

¹¹⁹ Szőke Lajos: Látogatás a gyorsaság iskolájában. Svm. 1939. ápr. 9. 2–3. o.

¹²⁰ UjSvm. 1943. aug. 31. 4. o. Valószínűleg azért, mert a házcsoport-óvóhelyek kiépítése ez után kezdődött, s más táblákra volt szükség.

¹²¹ SL. 05010/45. márc. 20.

¹²² SL. 06245/1935. ápr. 17. F. hó 18-án a m. kir. légvédelmi tüzér löiskola a Fertő partján tartandó lögyakorlatáról szóló hirdetményt 30 pl.-ban a Hirdető Irodának, 6 pl.-t az erdőhivatalnak, 1–1 pl.-t a Gruber Pensióknak, Lövér Szállónak, Hatvan Turistaháznak és a — dobosnak, valamint sajtólapra (újságírók számára) adták. — *Sopron egyes utcáiban még ma is dobszóval hirdetik a jelenteni valókat.* SH. 1943. máj. 20. 3. o. (Schey Károly városi dobos a gazdanegyedekben, de a Rákóczi utcában is dobolja a híreket. Eddig havi 25 P-ért, 44. jan. 1-jétől 50 P-t kap.) A 04819/1945. XV. (márc. 17.) sz. alatt iktatott aktát ki kell adni a dobosnak is.

¹²³ UjSvm. 1943. okt. 14. 6. o. — Elsötétítés a Jugoszlávia elleni háború idején volt először, majd a Szovjetunió elleni hadbalépéssel kezdődött újra s tartott végig. A márc.-tól okt.-ig tartó nyári időszámítás alatt 21 ó.-tól 4 vagy 5 óráig, télen a legsötétebb időkben 19.30-tól 6-ig. Az újság fejlécén minden nap közölték.

¹²⁴ A légiveszély és a túlbuzgó rendőr. SH. 1944. júl. 23. 8. o.

¹²⁵ A pénteki légiriadó alatti viselkedése miatt eljárás indult egy soproni „aranyifjú” ellen. UjSvm. 1943. aug. 17. 2. o.; Légiriadó alatt nem ment le az óvóhelyre — 20 pengőre ítélték. SH. 1944. okt. 26. 4. o. (Még júl. 25-én tagadta meg az engedelmisséget egy nő.)

¹²⁶ SH. 1944. aug. 8. 4. o. Miért „sötét pontja” a városnak a Háromház tér? SH. 1944. aug. 25. 5. o. A Városháza mögötti Városi Mozi szomszédságában. Egyébként az újság nem ad választ a saját kérdésére.

¹²⁷ SH. 1944. aug. 12. 5. o.

¹²⁸ SH. 1944. máj. 2. 3. o.

¹²⁹ SH. 1944. szept. 20. 2. o.

¹³⁰ SH. 1944. szept. 22. 5. o.

¹³¹ UjSvm. 1943. okt. 2. 2. o., SH. 1943. okt. 26. 3. o.

¹³² SH. 1944. jan. 29. 5. o.

¹³³ SH. 1944. júl. 12. 2. o.

¹³⁴ SH. 1935. júl. 21. 10.

¹³⁵ SL. 04705/45. márc. 14. Utczás Lőrinc ny. g. alezredes családjával együtt a lakásához közeli Balfi u. 49. sz. ház óvóhelyére ment márc. 8-án. A riadó kb. 5 óra hosszát tartott. Illemhely nincs. Feljárnak a lakásokba... Két lépcső van, de igen meredek és nincs karfájuk. — 27122/44. dec. 27. A Fabricius-házban hiányos a felszerelés. Pl. vizesedény kellene, de a boltban nem kaptak. — A légó ellenőrző bizottság észrevételei a nyilvános óvóhelyek felszerelésének hiányairól: 04106/45. márc. 6.

¹³⁶ SH. 1943. aug. 25. 2. o., SH. 1943. dec. 12. 6. o. (Védőszemüveg.) Mi legyen az óvóhelycsomagban? SH. 1944. febr. 22. 6. o. SH. 1944. szept. 16. 3. o. (Étel és ital éhség és szomjúság ellen.)

¹³⁷ UjSvm. 1942. okt. 3. 3. o.

¹³⁸ SH. 1944. aug. 3. 4. o. és 5. o.

¹³⁹ SH. 1943. dec. 4. 3. o.

¹⁴⁰ Légiriadó alatt egy régi pincében. SH. 1944. máj. 14. 3. o. (Egy, magyarul csak törve beszélő, de jó kedélyű lengyel kéményseprő az óvóhelyi társaság kedvence.)

¹⁴¹ SH. 1945. jan. 5. 3. o. (Azt mondta, hogy megtelt, pedig még nem.)

¹⁴² SH. 1944. jún. 8. 4. o.

¹⁴³ SH. 1944. dec. 30. 3. o.

¹⁴⁴ SH. 1945. febr. 18. 3. o.

¹⁴⁵ Piszkosak: SH. 1943. febr. 21. 5. o.; bolhák: SH. 1944. aug. 11. 5. o.; tetves emberek: SH. 1945. márc. 24. 2. o.

¹⁴⁶ Ki köteles az óvóhelyet takarítani? SH. 1944. febr. 26. 5. o.

¹⁴⁷ A kutyát levihetjük az óvóhelyre. UjSvm. 1943. febr. 25. 6. o., SH. 1943. febr. 24. és: USvm. 1943. nov. 30. — Gyerekkocsit, csak ha van elég hely: SH. 1944. máj. 21. 6. o.

¹⁴⁸ SH. 1944. dec. 24. 4. o.

¹⁴⁹ SH. 1944. júl. 15. 2. o.

¹⁵⁰ Friedrich Károly közlése 1944. nov. 11. Óvóhelyéről: SL. 13928/43. júl. 19. Háromház tér 2. Kb. két hét alatt befejezik.

¹⁵¹

¹⁵² Dr. Horváth József légóparancsnok 1944. nov. 13-tól : SL. 00180/1945. sz. Nagyobb hatásköréről: SH. 1945. jan. 9. 3. o., telefon iránti kérelméről: SL. 25296/44. nov. 22. Elfektették. Csak 1945. aug. 18-án vették elő, hogy irattárba tegyék. Horváth után, 1945. máj. 7-től, ismét Molnár a parancsnok: SL. 06043/1945. máj. 8.

¹⁵³ A SH. 1944. márc. 12. sz. az akkor életbe léptetett jelzésekről. Részletes leírás a légiriadó fokozatairól: SH. 1944. ápr. 19. Példák a Bécsre figyelésre: Városházi légó-napló 1944. febr. 25. 11.33 ó a központ értesíti őket, hogy a szirénák véletlenül fújták le, a riadó tovább tart. Jún. 16.: A rádió 11.40-kor jelezte, hogy Sopron pihenj, Bécsben és Bécsújhelyen viszont még riadó van, addig pedig Sopronban sincs vége. Júl. 25. 11.06-kor Bécs értesítése szerint támadást vár. Mindenki készüljön fel rá...

¹⁵⁴ Az új rendről: SH. 1944. aug. 22. (beváltotta a reményeket), SH. 1944. szept. 16. 3. o. A helyi jelzésekre figyeljenek, ne a bp.-i rádióra, írják a SH. 1944. aug. 25. 3.o.-on. Kerékpárral a szabadba. SH. 1944. szept. 15.

¹⁵⁵ SL 13398/44. jún. 24. Dr. Horváth Béla és neje, Alsólőver u. 17/a. A 25. sz. házba kellene menniök, négy éve építették a házat, LAB-kölcsonnel.

¹⁵⁶ SL 16415/44. aug. 2., 15732/44. júl. 24., 16874/44. aug. 9. A Flandorffer u. 19. és Tompa M. u. 4., a Kölcsey u. 1. és 6. (és 5.) tulajdonosainak jövedelmét túlzottnak tartják a fellebbezők a költséggarányokhoz képest.

¹⁵⁷ Beyer Matild és társai fellebbezése Kölcsey u. 20058/44. szept. 26.

¹⁵⁸ SH. 1944. szept. 12. 5. o.

¹⁵⁹ SH. 1944. szept. 28. 2. o.

¹⁶⁰ SH. 1944. jan. 25. 4. o. Egy lakatos.

¹⁶¹ SL. 25863/1944. nov. 30.

¹⁶² SL. 05298/45. márc. 24. Tíz óvóhely, legtöbb a Hunyadi u.-ban. Ápr. 18-án expediálták. Nem időszerű: 1945. aug. 24.

¹⁶³ SL. 04722/45. márc. 16.

¹⁶⁴ SL. 09738/45. júl. 23.

¹⁶⁵ Csermely jelenti, hogy Obendorft ápr. 30-án őrizetbe vették. A polgármester 05883/1945. I. (máj. 2.) érdeklődésére válaszként a magyar rendőrség soproni kapitánysága saját számán: 924/1—1945. közli a tényállást. Ezt a Városházán 06086/45. máj. 11-én iktatják. Obendorf Mórítz-cal ápr. 10-e táján csúnyán összeveszett, mert elhanyagolta a szolgálatát (SL. 07183/1945. XIV.) Ennek kibogozása már nem tárgyunkhoz tartozik.

Képek jegyzéke

1. A 100 éves Soproni Kaszinó díszközgyűlésén részt vevők egy csoportja a Kaszinó kertjében. Ülő sorban balról a második — sétabottal — vitéz Molnár János rendőr-főfelügyelő, háznagy. (Deszkássy Boldizsár: A Soproni Kaszinó 100 éve... 1843—1943. Sopron, 1944, 171. o.)
2. Dr. Pinezich István (1879—1962) ügyvéd, a felsőház tagja, Sopron sz. kir. thj. város törvényhatóságának tagja. ((Halász H. Imre [szerk. és kiad.]: Soproni és Sopronmegyei Fejek 1930. Sopron, 1930, 25. o.)
3. Dr. Thurner Mihály (1878—1952) főszámvevő, majd 1918—1941, nyugdíjba vonulásáig, polgármester. Később — 1934. ápr. 20-tól — kettős névvel: Sopronyi-Thurner. (Halász H. Imre i. m. 16. o.)
4. Obendorf Károly okl. bányamérnök, a XIV. ügyosztály előadója. Sopron város tűzoltó-főparancsnoka. (Soproni Hírlap 1936. április 26. 6. o.-n levő fényképről.
5. A központi óvóhely a Petőfi tér alatt. A megmaradt, de sokszorosításra alkalmatlan terv átrajzolva és kicsinyítve, az eredeti a SL. XV. 4/940 4. doboz, 912. sz. irat mellélete.
6. A Szilvay-féle szivattyú-fecskendő ismertetője SL. XV. 4/940 4. doboz 913. sz. irathoz.
7. Légtalmi páncél-értéktok. Ismertető. SL. XV. 4/940 10. doboz, 998 sz. irathoz.
8. Tájékoztató a házcsoportos óvóhelyek építésével kapcsolatos tudnivalókról SL. XV. 4/940 10. doboz, röplap a 998. sz. irathoz.
9. Özv. Vojtkó Pálné Sopron, Templom u. 20. sz. házában létesítendő óvóhely terve. Tervező: Winkler Oszkár. SL. XV. 4/940 12. doboz, 1120. sz. irat. 1944. máj. 27.
10. Csőóvóhely a Felsőbüki Nagy Pál u. 5., 7., 9. és 11. sz. házak részére a 4. sz. telken. Tervező: Rosenstingl Antal. Határozat: 22040/44. okt. 19. Téglá helyett lehetőleg kőből! SL. 4/940 14. doboz, 1325. sz.
11. Ua. helyszínrajza
12. Szükségóvóhely és fedett óvóárok a Sopron, Manninger (ma Bánfalvi) út 21. sz. háznál. Határozat Rezsénák János részére: SL. 13680/44. jún. 28. SL. XV. 4/940 8. doboz.
13. Fedett óvóárok Bercsényi Károly Sopron, Vággy F. u. 6. sz. házában kertjében. Határozat: SL. 17245/44. aug. 16. SL. XV. 4/940 11. doboz.
14. 1945. márc. 16-án 13.29 órakor készült amerikai légifelvétel Sopronról, eredeti száma: SG/1329/16 Mar 45/Frames LSV 3033/ Can D 3879. A Soproni Múzeum fotótárában a HA 715. számon. Valamennyire a másolaton is kivehetők a bombatölcsérek (az eredeti tökéletesen éles), különösen a GYSEV-pályaudvar keleti részén és környékén.